

Tartalomjegyzék

MEGHÍVÓ

Konferencia Bretton Woods 50. évfordulóján	3
A TEK 1994. évi nyári táborának programja.....	6

ELHANGZOTT

Erdős Tibor: A magyar gazdaság problémái és lehetőségei (<i>Szűcs József</i>).....	9
Szigeti Péter: Állam- és demokráciaelméletek (<i>Kiss Imre</i>)	13
Síklaky István: Ökoszociális piacgazdaság (<i>Nagy Lajos</i>)	17

MŰHELY

Nemcsics Róbert: Gazdasági szervezetek Magyarországon (1990-1993).....	21
Samuel Bowles - Robert Boyer: Egy bérvezérelt foglalkoztatási rezsim: jövedelemelosztás, munkafegyelem és aggregát kereslet a jóléti kapitalizmusban I. rész (<i>ford.: Szalai Zoltán</i>).....	42

KRÓNIKA	58
---------------	----

Konferencia Bretton Woods 50. évfordulóján

1944-ben a Bretton Woods-i konferencián a különböző országok képviselői áttekintették, hogy milyen hibákat követtek el a gazdaságpolitikusok a megelőző évtizedek során, és kidolgoztak egy új intézményrendszert a korábbi katasztrofális tévedések elkerülése céljából.

Ötven év elteltével nemcsak azért fontos e témát napirendre tűzni, mert az évforduló kerekessége általában megemlékezésekre szokott alkalmat adni, hanem azért is, mert:

1. a hidegháború befejeződése után a nemzetközi gazdasági rend újjászervezése egyértelműen a Bretton Woods-i helyzethez hasonló történelmi fordulópontot jelent a gazdasági intézményrendszer fejlődése szempontjából;

2. az OECD országokban kialakult és – a maastrichti folyamat előrehaladása ellenére – a vártnál tovább elhúzódó recesszió a szakértők többsége szerint csak új nemzetközi intézményekkel, új megoldásokkal, új paradigmákkal küzdhető le;

3. a nemzetközi adósságválság az 1980-as évek során a vártnál nagyobb áldozatok meghozatalára készítette az eladósodott fejlődő országokat, ami felveti az alternatív stabilizációs és kiigazítási politikák keresésének szükségességét;

4. az egyetemi hallgatóknak – talán a tanterv egyes egyoldalúságaiból fakadóan – a szükségesnél kevesebb ismeretük van a nemzetközi gazdaság működéséről, pedig az ma már erőteljesen módosítja a bevett nemzetgazdasági modellek alkalmazhatóságát is.

Noha a konferencia témája kétségtelenül aktuális, és számos érdekes elméleti és gyakorlati probléma tárgyalására nyújt lehetőséget, nem várható, hogy Magyarországon sokan foglalkozni kívánának vele, miközben tudomásunk van arról, hogy a nemzetközi világ akadémikus közvéleménye széles körben napirendre tűzi e kérdéseket. Vezető pénzügyi intézményeink – a Bretton Woods-i szervezetekhez fűződő érzékeny kapcsolatunk miatt – érthetően óvatosak nemzetközi pénzügyeink problémáinak nyilvános taglalásával. Ezért is indokolt, hogy a problémával a napi gazdaságpolitikai vitáktól távolabb eső egyetemi környezetben foglalkozzunk, melynek egyszerre feladata és lehetősége, hogy az aktuális kérdések szakmai, elméleti háttéréről a sajtóforumokon megjelenőnél nyitottabb módon, szélesebb spektrumban folytasson vitát.

MEGHÍVÓ

A konferenciát szeretnénk beilleszteni Kollégiumunk hagyományos konferencia-rendezési szokásaiba.

A program tagolása a fentieknek megfelelően így alakul:

1. nap: BRETTON WOODS – 1944
  - Egy liberális gazdasági rend lehetőségei
  - John Maynard Keynes szerepe Bretton Woods-ban
  - A Bretton Woods-i intézmények
2. nap: EGYENSÚLY A NEMZETKÖZI GAZDASÁGBAN - AZ IMF
  - Áralakulás és fizetésimérleg-egyensúly
  - Valutaárfolyamok és reálgazdasági stabilitás
  - Eladósodás és adósságkezelési alternatívák
3. nap: GAZDASÁGI FEJLŐDÉS – A VILÁGBANK
  - Növekedés és külső finanszírozás
  - Intézményi fejlődés és nemzetközi integráció
  - Szerkezeti kiigazítás és szociális fejlődés
4. nap: EGY "ÚJ BRETTON WOODS" LEHETŐSÉGE
  - Gazdasági rendezés a hidegháború után
  - Egypólusú vagy hárompólusú világgazdaság?
  - A globális problémák és a nemzetközi gazdaság

Az előadások megtartására, illetve a vitákban való részvételre a felsorolt témák jeles hazai szakértőit kérjük fel, úgymint: Báger Gusztáv, Chernok Attila, Csáki György, Inotai András, Köves András, Lőrinczné Istvánfy Hajna, Szabó-Pelsőczy Miklós, Szentes Tamás.

A konferencia színvonalának emelése érdekében meghívunk külföldi szakértőket is, mint például:

Susan George, az amszterdami Transnational Institute igazgatója, több könyv szerzője nemzetközi pénzügyekről;

Susan Strange, a London School of Economics and Political Science professzora, a nemzetközi pénzügypolitika szakértője;

Frances Stewart, az Oxfordi Egyetem tanára;

Alain Lipietz, francia közgazdász-professzor, az ökológia és a gazdaság kapcsolatának ismert kutatója;

Kunibert Raffer, a Bécsi Egyetem professzora, Ausztria pénzügyminiszterének tanácsadója;

John Weeks, a Londoni Egyetem (School of African and Oriental Studies) professzora;

Stuart Holland, a firenzei Európa Egyetem professzora, az „új Bretton Woods” gondolatának egyik fő képviselője

MEGHÍVÓ

A vázlatos programban felsorolt témákból látható, hogy ezek többsége nehezen közelíthető meg a közgazdasági tanulmányok kezdetén, első éveiben járó diákok számára. Már pedig Kollégiumunkban hagyomány, hogy az előadások nyitottak minden hallgató számára – elsőtől ötödévesig. Ezért – a konferencia szakmai előkészítése keretében – négy-hat foglalkozásból álló előkészítő kurzusokat tartunk azok számára, akiknek erre szükségük lehet. Ennek tervezett témakörei:

- nyitott gazdaság makroökonómiája;
- nemzetközi pénzügyek, nemzetközi pénzfolyamatok;
- a gazdasági fejlődés elméletei és folyamata;
- pénzügyi angol nyelv.

A foglalkozások megtartására a BKE fiatal oktatóit kérjük fel.

a szervezők

MEGHÍVÓ

A TEK 1994 évi nyári táborának programja

A Társadalomelméleti Kollégium a hagyományokhoz híven idén is megrendezi nyári táborát, melynek fő témájául ezúttal – különös tekintettel a hazánkban lejátszódó társadalmi, gazdasági és politikai folyamatokra (rendszer váltás) – a *jelenkori kapitalizmust* választottuk. A kérdéskört több szempont alapján kívánjuk megvizsgálni, elsősorban előadások keretein belül. Ennek alapján a tervezett előadások a következők:

Augusztus 22. (kedd) : A JÓLÉTI ÁLLAM TOVÁBBI SORSA

Vajon milyen állapotban van a jóléti állam és annak eszméje a 80-as évek konzervatív politikája után, van-e lehetőség továbblépésre?

Tervezett előadó: Susan Zimmermann (a Közép-Európai Egyetem és a Bécsi Egyetem tudományos munkatársa)

Augusztus 23. (szerda): KI KORMÁNYOZ?

Az egyes társadalmi csoportok pozíciói, befolyásolási lehetőségei a döntéshozatalban és a hatalomgyakorlásban; a politikai alrendszer szereplőinek egymáshoz való viszonya.

Tervezett előadó: Szalai Erzsébet (MTA Közgazdaságtudományi Intézet tudományos főmunkatársa)

Augusztus 24. (csütörtök): MÉDIAKAPITALIZMUS

Médiabirodalmak, a televíziós kultúra hatása a társadalmi viszonyrendszerekre és az egyénre, kedvenc "családtagunk" színeváltozásai.

Tervezett előadó: Almási Miklós (egyetemi tanár, ELTE Szociológiai Intézet)

Augusztus 25. (péntek): A KATOLIKUS EGYHÁZ ES A KAPITALIZMUS

Pápai enciklikák, beszédek sokasága ítéli el a jelenkori kapitalizmus embertelen viszonyait, mi is ennek a kritikának a lényege, és hogyan fordítható át a bírálat cselekvési programmá?

Tervezett előadó: Gergely Jenő (az ELTE BTK docense)

Augusztus 26. (szombat): A TRANSZNACIONÁLIS KAPITALIZMUS, avagy a multik tündöklése

Multinacionális cégek hálózák be a világpiacot, néhány óriás – legfeljebb egy tucat – uralja a részpiacokat az üdítőital-piacról az olajpiacig. Vége a piaci versenynek?

MEGHÍVÓ

A megtervezett kapitalizmus időszaka köszöntött be vajon a multik tervezési főosztályaival?)

Tervezett előadó: a Shell képviselője

Augusztus 27.(vasárnap): VILÁGKAPITALIZMUS, a Bretton Woods-i Konferencia és az azóta eltelt 50 év

Nemzetek feletti állami beavatkozás intézményrendszere alakult ki ötven éve, egy ideig úgy tűni, hogy hatékonyan működik a rendszer, aztán az olajválság hatására összeomlott az egész, vagy mégsem?)

Tervezett előadó: Andor László (BKE tanársegéd)

Szemináriumok:

A délelőttöket kiscsoportos foglalkozásokkal (szemináriumokkal) – részben az előadások témáihoz kapcsolódva, részben a következő félév kurzusait előkészítve – töltjük ki. A szemináriumokon az előzetesen kiadott irodalom feldolgozása zajlik, ahol lehetőség van eltérő vélemények ütköztetésére is. A foglalkozásokat volt szakkollégisták, illetve a kollégium jelenlegi felsőbb éves tagjai vezetik. A délelőtti körök célja komoly szakmai munka, amely a résztvevők intenzív részvételét követeli meg egy-egy téma részletes feldolgozása során.

Teaházak:

Esténként a szakmai tevékenység kiegészül kötetlenebb formájú beszélgetésekkel (teaházakkal.), amelyek keretében a kollégium egyes tagjai ismertetik azokat a témákat, amelyekkel az év során komolyabban foglalkoztak. Ugyanakkor lehetséges külső előadók hívása is közvetlenebb hangulatú beszélgetésekre, foglalkozásokra.

A szakmai munka mellett igyekszünk olyan közösségi programokat is beiktatni, amelyek a közös szórakozást, kikapcsolódást biztosítják. Fontos célja még ezeknek a rendezvényeknek az újonnan felvettek szocializációja.

Tervezett közösségi programok:

- városismereti vetélkedő, múzeumlátogatás
- közös halászléfőzés, szalonnasütés
- ügyességi és sportvetélkedők
- egy-két kedveltebb előadóművész meghívása (Cseh Tamás?)
- "Ki nyer ma?" és "Fele sem igaz!"

MEGHÍVÓ

- filmvetítés
- táncház
- irodalmi esték

Elképzelhető egy egész napos kirándulás is (Mohácsra), ha sikerül összehozni, akkor a dolgok természetes rendje szerint valamelyik nap két esőadás lesz.

A tábor tervezett időpontja: 1994. augusztus 21-28. (7 éjszaka)

Helyszíne: Ifjúsági Tábor, Baja, 28-án Fajsz

Létszáma: kb. 50 fő

A tábor várhatóan 1500 forintjába kerül annak, aki a teljes időszakot lent tölti velünk Baján. Aki rövidebb ideig lesz velünk az minden napért 200 forintot lesz kénytelen átadni. A fennmaradó különbözetet szponzoroktól teremtyük elő.

Különben baromi jó lesz, gyer-TEK!

Táborunk megrendezését a Népszabadság támogatja.

(Reméljyük, hogy mások is erre az elhatározásra jutnak a továbbiakban.)

És persze a műsorváltoztatás jogát ...

a szervezők

Erdős Tibor:

A magyar gazdaság problémái és lehetőségei

A Társadalomelméleti Kollégium (TEK) ez évi téli táborát Törökmezőn rendezte. A szakmai programok keretében hangzott el Erdős Tibor privatizációról és a magyar gazdaság helyzetéről szóló előadása (amely kiegészült azzal, hogy a jelenlévő hallgatóság kérdéseivel a fenti témától eltérő területekről is érdeklődhetett az előadótól). Az ott elmondottakat szeretném röviden összefoglalni,

A jelenlegi magyarországi válság nem az a normál válság, amelyet a nyugati országokban megszokottnak kell vagy lehet tekinteni. E recessziót Kornai után „transzformációs” válságnak nevezzük.

Az előadó a problémákat három nagy területen vizsgálta: a *vállalatok és piacaik*, a *költségvetés*, és a *mezőgazdaság* vonatkozásában.

A **vállalatok** mind a belső, mind a külső piacokon jelentős teret veszítettek. A belső piacon a kereslet csökkenését a fogyasztás visszaesése okozta. Aminek oka az, hogy az infláció és a munkanélküliség jelentősen csökkentette a lakosság elkölthető jövedelmeit, a költségvetési restrikción pedig gátat vetett a közületi megrendeléseknek. A keletkező árutöbbletet vállalataink nem tudták átvinni megfelelő exportpiacokra. Ennek okai: a *világgazdasági recesszió*, a *keleti piacokról való kivonulás*, az *alacsony profitabilitás*, és a *versenyképes kapacitások hiánya*.

A világgazdasági recesszióknak köszönhetően a magyar exportőrök nem találtak megfelelő piacokra a fejlett nyugati országokban, az ott is jelenlévő árutöbblettel sem minőségben, sem árban nem tudtak versenyezni.

A keleti piacokról való kivonulás attól a lehetőségtől fosztotta meg vállalatainkat, hogy a termelőkapacitásaikat kihasználva, a termékeket eladva az ebből befolyó pénzből fejlesszék termékeiket és tevékenységüket. Akik a rossz minőséget is elfogadó keleti exportra termeltek, azok ma beszüntették vagy felfüggesztették tevékenységüket, és nagyon kicsi az esély a váltásra. A további csődök pedig a munkanélküliség növekedését vonják maguk után.

A versenyképes kapacitások hiánya miatt nem alkalmazhatóak a már megszokott gazdaságélénkítő stratégiák, ugyanis nincs mód a termékek értékesítésére. Gazdaságunk kibocsátása nem képes felvenni a versenyt a fejlett piacgazdaságok modernebb termékeivel.

A magyar vállalatok gazdálkodása során keletkező profitráta igen alacsony, (a különböző adók, járulékok befizetése után 15-20%) Ez a jövedelmezőség a jelenlegi hosszútávú hitelkamatok mellett (amelyek 25-35% között vannak) a vállalat hitelből történő fejlesztését megnehezíti (sőt nem egy esetben lehetetlenné teszi).

A **költségvetés** legnagyobb problémája a deficit, és az ebből adódó különböző hatások összessége. A költségvetési hiányra jellemző az, hogy normál körülmények között profitnövelő hatású, amit a kereslet növelése által fejt ki. Ez a hatás viszont csak akkor áll fenn, ha az államnak hitelt nyújtók (a nyugdíjasok, az állampapírok kamatainak tulajdonosai) jövedelmüket elköltik. Az átlag magyar fogyasztóra azonban inkább a jövőről való gondoskodás, a megtakarítás a jellemző. Ennek köszönhetően a költségvetési deficit kiszorító hatása érvényesül, és nem jelenik meg a kereslet növekedésében. A kiadások reálértéke szintén csökken, ami hozzájárul a kereslet csökkenéséhez.

A deficit egyik legfontosabb előidézője a külső államadósság (aminek megszűnése esetén az előadó szerint 50%-kal csökkenne a hiány. Ez azonban ma nem lehetséges). Az eladósodás fő okai közé tartozik a 1970-1980-as évek nem elég körültekintő hitelfelvételi rendszere. Az előadó szerint ebben az időben a közgazdászok sem nagyon tiltakoztak a hitelfelvelekek ellen egyrészt azért, mert nem volt ildomos, másrészt pedig a felhozott érvek akkor "reálisnak" tündek (az elképzelt különben Kádár János is támogatta).

A hitelfelvelekek mellett szóló érv volt az, hogy az ország így nyit a nyugat felé és ezáltal javulhatnak külpolitikai kapcsolataink, valamint lehetővé válik a fejlett technika és technológia importja, ami hosszú távon jelentősen hozzájárulhat az export fellendüléséhez. A tervek sajnos nem váltak valóra.

A deficit finanszírozása ma piacokonform eszközökkel történik, belső és külső forrásokból. A belső államadósság hatása deficitnövelés mellett a kiszorító hatás szempontjából sem elhanyagolható, mivel a rossz profitkilátások miatt a gazdaság alanyai nem vállalkoznak, hanem biztos hozamú állampapírt vásárolnak.

A **mezőgazdaság**, amely mindig jelentős szektora volt gazdaságunknak jelenleg a következő problémákkal küzd: óriási az ipari és mezőgazdasági termékek árainak különbsége, az úgynevezett *agrárrolló*; rendkívül *rossz a tőkeellátottság*, ez nem egy esetben a termelést veszélyezteti; rendezetlenek a *tulajdonviszonyok*, s nem utolsó sorban a kialakuló *bérleti rendszer* és az ebből fakadó bérleti díj megdrágítja a termékeket.

A problémák rövid áttekintése után nézzük meg ezt, hogy milyen megoldási lehetőségek kínálkoznak, és mi nehezíti ennek gyors kibontakozását!

Az átalakulás spontán hatásaként a betéti- és hitelkamatlábak csökkenni fognak, amit a bankkonszolidáció és a kockázati tartalékok feltöltése idéz elő. Ezáltal a reálkamatláb is csökken, mivel a bankok várható veszteségeiket a tartalékokból, és csak kisebb mértékben a hitelkamatokból fedezik, másrészt csökken a hitelkamatok számítási alapja: a betéti kamat is. A gondot itt a tartalékráta és a gyorsaság okozza, mivel az állam a deficit által előidézett szűk mozgástér miatt nem adhat jelentős

közvetlen támogatást a bankoknak, ami a gyorsaság rovására megy. (Ha a bankoknak sikerül elérni az előírt 8%-os tőkemegfelelési mutatót, valamint feltöltik a kockázati tartalékalapot ez a költségvetés hiányát is csökkenteni fogja, mivel a kereskedelmi bankok újra fognak adót fizetni. Jelenleg ugyanis az adóalap terhére különíthetik el a szükséges pénzeszközöket. Ez egyébként azt jelentette, hogy több tízmilliárd forint adóbevételről esett el az állami büdzsé.)

A tartalékráta kamatát szintén a hiány miatt nem lehet növelni, mivel ha ez megtörténne, akkor az MNB e tételek után veszteséget könyvelhetne el.

A kamatok csökkenése remélhetően be fog indítani egy beruházási hullámot, ami a makroprofit növeléséhez vezet, ezáltal megindul az átlagprofit növekedése is, egy öngerjesztő folyamat eredményeként.

A baj az, hogy Magyarországon a vállalatok kamatérzékenysége gyenge, az IS-görbe megközelítőleg "L"-alakú. Ez azt jelenti, hogy a vállalatok a kamat csökkenésére vontatottan reagálnak. A hitelkamatlábakban bekövetkező kismértékű változások az alacsony profitráta miatt nem idézik elő a várt beruházás-növekedést. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy egyáltalán nem vált ki beruházást, de ennek mértéke a gazdaság egészét tekintve elenyésző.

A kamatérzékenység javítása érdekében szükséges a beruházások ösztönzése, a költségvetési deficit csökkentésére. E két cél azonban egymásnak ellentmond.

A beruházások fellendítése beruházási adókedvezményekkel, a gyorsított leírás alkalmazásával érhető el, ennek köszönhetően azonban nő a deficit, aminek hatása érzékelhető. De az előadó szavaival élve ez "szétterül" a gazdaságban, míg a beruházási támogatás koncentráltan jelenik meg, hatása kedvezően érvényesül. Vigyázni kell azonban a túlzott importigényekre, amely a külkereskedelmi mérleg hiányához vezethet.

A költségvetési hiány hatásaként jelentkező gondok részleges megoldására csak a hatásokat és az ellenhatásokat figyelembe vevő államháztartási reform képes.

A megoldás másik forrása a keleti piacok visszaszerzése. Ez azonban jóval nehezebb mint a kivonulás volt, mivel most már meg kell küzdeni az erősödő nyugati versennyel. Szükséges azonban a kapcsolatok fejlesztése, viszont a bővítés csak reális lehetőségeket figyelembe véve valósulhat meg, el kell kerülni a túlzott "meghitelezést". A keleti piacok visszaszerzésében ki kell használni földrajzi elhelyezkedésünkől eredő előnyöket és a korábbi tapasztalatokat. Ennek keretében közvetítő szerepre vállalkozhatunk a volt Szovjetunió utódköztársaságai és a nyugat között. (Lehetőséget látok egy a kereskedőházak működéséhez hasonló magánvállalkozási rendszer kiépítésére. Ez alapja lehet a fellendülésnek, a munkanélküliség csökkentésének, mivel képessé válhat arra, hogy a magyar termékeket elhelyezze a volt szovjet piacon és ezért

olyan árut, főként nyersanyagot, fát, olajat, gázt "cseréljen" ami nyugaton dollárért eladható.)

Sajnos az általános fellendülésig a munkahelyek száma nehezen növelhető, még az átképzés is csak korlátozott lehetőségeket rejt magában, mivel nincs hová átképezni. A hosszú távú megoldás az, hogy az oktatás egész rendszerét rugalmasabbá, a munkahelyi elvárásoknak jobban megfelelővé kell tenni. Ebben pedig az államnak nagy szerepe van.

Az állam által jelenleg ellátott feladatokat három nagy csoportra kell bontani: Az első csoportba tartoznak azok amelyek ellátása mindenképpen állami feladat: jogi, nemzetbiztonsági és morális okok miatt. Ide tartozik a honvédelem, a törvényhozás, az igazgatás, az alapfokú oktatás.

A második csoportban azok a feladatok találhatók amelyek finanszírozásában az állam szerepét csökkenteni kell, teret engedve a felhasználók térítéseinek, alapítványi és vállalati támogatásoknak. Itt példaként a felsőfokú oktatást, a sportot és kulturális szolgáltatásokat lehet említeni.

A harmadik terület az ahol az állami szerepvállalást meg kell szüntetni, a feladatok ellátását a piaci automatizmusokra kell bízni, például ilyen a földmérés és a minőségellenőrzés.

A bajok orvoslásához hozzájárulhat az állam szerepének "újraértékelése". Erdős Tibor szerint ez azt jelenti, hogy meg kell találni az etatizmus és a liberalizmus közötti megfelelő egyensúlyi arányokat. A gazdaságban ugyanis vannak olyan területek, amelyeken a költségvetési forrásoknak, és az állami vállalatoknak nagy szerepe van addig, amíg nem alakul ki a piacgazdaságokra jellemző tőkeelosztás folyamata. Viszont ha ez a szisztéma kialakul, akkor az államnak meg kell szüntetni a támogatásokat, valamint csökkenteni kell gazdasági szerepvállalását. Sajnos általános vonás azonban az, hogy a hatalomgyakorlás mámorító volta miatt ez a kivonulás nem történik meg, vagy ha megtörténik, akkor ez nem kielégítő mértékű.

A mai magyar gazdaság válságjelenségei nem biztatóak, de ha nehezen is, megoldhatónak tűnnek. A megoldás során azonban nem szabad a már megírt recepteket alkalmazni, a magyar viszonyok alapos és mély megismerésére van szükség. Ez után van csak arra lehetőség, hogy a monetarizmus, keynesianizmus vagy a neoliberalizmus vagy más gazdaságpolitikai irányzatok ajánlásainak egyik vagy másik elemét vegyessen alkalmazzuk, azokat amelyek legjobban megfelelnek a magyar viszonyoknak.

(Készítette: Szűcs József)

Szigeti Péter:

Állam- és demokráciaelméletek*

A jövőre vonatkozó előrejelzések készítésénél az elsőként fölmerülő kérdés az, hogy mire alapozva prognosztizáljunk. Az utópiáktól, spekulációktól eltérően – melyek gyakran a valós folyamatoktól elszakadva mutatnak utat a jövőbe – Szigeti a mai helyzetből igyekszik kiindulni. *Milyen tehát a jelen, amelyben élünk?* Az emberiség ma nem áll nagy, forradalmi változások előtt. Ezzel szemben a kapitalizmus egész világra kiterjedő térhódítása várható. Túlzottan nagy optimizmusra tehát nincs ok. Az emberek viszont szeretnek kedvező perspektívát látni maguk előtt. E szerepet ma a szabadság és a demokrácia töltheti be.

A kapitalizmus említett térhódítása természetesen nem zárja ki, hogy a helyi jellegzetességek a jövőben is fennmaradjanak. Újabb, a hatvanas-hetvenes évekbeli felszabadító mozgalmakhoz hasonló antikapitalista mozgalmakra azonban nem lehet számítani. A mozgásteret csak a kapitalizmus különböző válfajain belül lehet keresni. Ilyen változat pl. a szociális piacgazdaság, mely csupán a piacgazdaság szociális szempontok figyelembe vételével történő befolyásolását jelenti, és nem a kapitalizmus meghaladását. De ugyanígy nem haladja meg a kapitalizmust az ökoszociális piacgazdaság sem.

Ami az elmúlt évtizedeket illeti, a kapitalizmus ellen forduló (a szocialista országok) kívülretek a kapitalista világgazdaságon; a kapitalista világrendszerbe beilleszkedni akarók jelentős részének pedig hosszabb távon is a fejlettek számára történő erőforrás-elvonással kellet szembenéznie.

Milyen a mai kapitalizmus? E kérdést annál is inkább érdemes megválaszolni, mert – mint arról szó volt – e berendezkedésnek jelenleg nincs alternatívája.

A fejlett országokat manapság az egyébként a New Deal Amerikájában és az észak-európai országokban gyökerező jóléti állam lebontása jellemzi. A jóléti államnak esetleg néhány északi országban élhetitek tovább bizonyos maradványai.

A II. világháború utáni időszakot jellemző keynesiánus gazdaságpolitika már régen nem az, amit kezdetben jelentett. Korábbi szociális töltetét elvesztette, "elfajzott", elsősorban a nagytőke, a multinacionális vállalatok érdekeit szolgálja. Ennek a folyamatnak természetesen megvan a maga objektív oka (a világháború utáni növekedési korszak lezárulása), ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy ma a fejlett országokban a szociális juttatások leépítése, a társadalom igény szintjének a csökkentése a cél. Új individualizmus van kibontakozóban, mely a verseny

---

* Ez és a következő összefoglaló az 1994. április 11-13-én tartott "Alternatívák" című TEK-héten elhangzott előadások közül dolgoz fel kettőt. (A szerk.)

fokozódásával, kiterjedésével és a konzervatív értékek fölelevenedésével jár együtt. Utóbbi részeként felértékelődik a család, a magántulajdon és reneszánszát éli a vallás.

A törés a jóléti államok fejlődésében a hetvenes évek közepén (1973-1975 körül) következett be. A szociáldemokrácia azóta visszaszorulóban van. A fő ellentét ma a konzervativizmus és a liberalizmus között áll fenn – akárcsak az I. világháború előtt, azzal a különbséggel, hogy akkor a szociáldemokrácia erősödőben volt.

A szociáldemokrácia veresége, hogy nem sikerült nemzetek fölötti szintre emelnie a keynesiánus gazdaságpolitikát. Ezért ma konzervatív értékek jellemzik ezt a szintet, ezek jegyében történik a beavatkozás az egyes országok gazdaságpolitikájába. Nincsenek elismerve a kollektív és szociális jogok, mert ellenkező esetben – legalábbis a konzervatív vélekedés szerint – az egyéni szabadság és a szabad verseny lenne veszélyben.

Mára a szociáldemokraták is hasonló, ha nem ugyanolyan elvek alapján képzelik el a gazdaság irányítását, mint a konzervatívok és még inkább, mint a liberálisok. Nem lépnek föl pl. a vegyes gazdaságért, ehelyett azt hangsúlyozzák, hogy ők jobban el tudnák végezni a gazdaságpolitikai feladatokat, mint politikai ellenfeleik.

Konzervatív világban élünk tehát, még ha ez – pl. a fejlettségbeli különbségek miatt – nem is teljesen egyforma mindenütt.

Ebben a helyzetben öt demokráciával kapcsolatos elméletről, ill. állásfoglalásról érdemes szót ejteni. Ezek a következők:

1. Konzervatív elmélet. (*"Kormányozhatatlansági paradigma."*) Ez az elmélet legszembeszökőbben annak a trilaterális bizottságnak a jelentésében jelenik meg, melyet három földrész egy-egy tudósa (Huntington, Watanuki, Prossier) készített. E jelentés szerint a túl sok demokrácia válságjelenségekhez vezet. Meg kell tehát találni azt a pontot, ahol a demokrácia és a kormányzóképeség is biztosítva van.

A bizottság a demokrácia prototípusának az amerikai tartja. Amerikának tehát joga van a más államok belügyeibe történő beavatkozásra. Az amerikai értékek univerzálisak, ezért ezek jegyében kell megteremteni más országok intézményeit is. Mint látható, ez a felfogás meglehetősen tág mozgásteret biztosít az USA számára. Ami pedig az eredményességét illeti, a mai világpolitikai rendszert valóban "Pax Americana"-ként írhatjuk le, még akkor is, ha az USA-nak konkurenciával is (Japán, Európai Unió) szembe kell néznie. Azt viszont ez a konkurencia sem kérdőjelezi meg, hogy a világban zajló események mindenekelőtt a centrumországok érdekeit szolgálják.

2. A pluralista demokrácia híveinek felfogása. E felfogás táborát az előadó szerint elsősorban kispolgári erők alkotják, ugyanakkor nem áll távol a frankfurti iskolától sem. Az érdekkifejezés, az érdekvényesítés szabadságát kérik számon a létező politikai rendszereken. A társadalom bizonyos, hátrányos helyzetű csoportjai (pl. diákok, nyugdíjasok) ugyanis nem képesek erre önerejükből. Nem szervezhetőek, nem

konfliktusképesek és nem tudnak teljesítményük visszafogásával sem megfelelő nyomást gyakorolni. Nemcsak egyes csoportokkal, hanem célokkal, ügyekkel kapcsolatban is jogosan vehetők fel a fent elmondottak. Így szenvednek hátrányt rendszeresen pl. a környezetvédelem, vagy a béke szempontjai a hadiipari érdekekkel szemben.

Mint az eddigiekből is kitűnik, ez a felfogás bizonyos mértékig ellentétben áll a konzervatív elmélettel. Míg az a kormányozhatatlanság veszélyét helyezi előtérbe, addig a pluralista demokrácia hívei az érdekkifejeződés problémáira igyekeznek felhívni a figyelmet. A kormányzás szerintük lehetséges.

3. A következő elmélet a *liberalizmus mai formája*, mely leginkább Robert Dahl nevével fémjelvezhető. Az irányzat elképzelései röviden az alábbiakban foglalhatók össze. Mivel szükségképpen kisebbségek uralkodnak, a demokrácia feltétele nem a többség uralma, hanem az elit nyitottsága, és az, hogy az elit egyes csoportjai között verseny legyen. Ezt a helyzetet Dahl műszavával élve poliarchiaként, "sokközpontúságként" írhatjuk le.

4. *Szociáldemokrata állásfoglalás.* E felfogás szerint a demokrácia fénykorát a hatvanas-hetvenes évek jelentették, amikor is a teljes ellenzék legálisan működhetett és az emberi jogok korlátokat szabtak a demokrácia működésének. Ez a helyzet azonban nem a liberalizmus önfejlődése, hanem a munkásmozgalom tevékenysége következtében állt elő.

A kapitalizmus kapcsán mára elmondható, hogy – mint arról már volt szó – a szociáldemokraták nem kívánnak a annak alapelveihez nyúlni. Nem cél többé a kapitalizmus transzcendentálása.

5. *A vilárendszerkutatók véleménye.* E kutatók a vilárendszer és a demokrácia közötti összefüggést vizsgálták. 90 országra kiterjedő empirikus vizsgálatuk alapján arra jutottak, hogy nagyfokú állandóság figyelhető meg az államok körében a centrum - félperiféria - periféria besorolás tekintetében. 1938-1950 és 1975-1983 között mindössze Japánnak és Olaszországnak sikerült felemelkednie félperiférikus helyzetéből a centrumországok közé, ill. Tajvan és Dél-Korea tudott a perifériából kiszakadva félperifériához tartozó országgá válni. Emellett viszont – és ez az érem másik oldala – lecsúszni is egyedül csak Ghana csúszott le, mégpedig a félperifériáról a perifériára. A félperiféria lakosságának 92%-a tekintélyuralmi viszonyok között él. A kivételt Írország és Costa Rica jelenti. A vizsgálat tanulsága, hogy a demokrácia csak az anyagi jólét által biztosított kedvező feltételek mellett képes működni.

ELHANGZOTT

Anyagi jólét azonban Magyarországot sem jellemzi. Ennek ellenére bízunk kell abban, hogy a demokrácia gyökeret fog verni nálunk, aminek érdekében nekünk is van mit tennünk. A kiüresedő képviseleti demokrácia, a pártokrácia mellett, ill. azt kiegészítve erősíteniünk kell a társadalmi önszervező folyamatokat. A teljes individualizmussal szemben gazdasági demokráciára, vegyes gazdaságra van szükség. A magántulajdonon kívül teret kell engedni a szövetkezeti és önkormányzati tulajdonnak is – természetesen szigorú versenysemlegesség mellett.

(Készítette: Kiss Imre)

Síklaky István:

Ökoszociális piacgazdaság

A TEK-hét harmadik napján hallgathattunk egy igen tartalmas előadást e két – látszólag különböző – fogalom kapcsolatáról, amelyek tartalmilag egy kívánatos, új gazdasági irányvonalat határoznak meg.

Síklaky szerint, ha továbbra is a jelenleg létező világrend marad fenn, akkor az emberiség, mint civilizáció, és az ember, mint biológiai faj menthetetlenül elpusztul. A mostani világrendben – amelyet a transznacionális tőke- és erőközpontok szerepével lehet leginkább jellemezni – a gazdag centrumországok képesek arra, hogy érdekeiket rákényszerítsék a szegény periféria-országokra. Ez az erőfölény teszi lehetővé aztán pl. a veszélyes hulladékok exportját, az elavult ipari technológiák áttelepítését stb. ezekbe az országokba.

Ez a helyzet veszélyeivel együtt kiköveteli az alternatívák keresését. Ugyanis a jelenlegi technikai állapot mellett nincs ok arra, hogy ne legyenek kielégíthetők az emberiség alapvető szükségletei. Jelenleg ezek társadalmi, gazdasági és politikai okok miatt kielégítetlenek. Nem tarthatók emellett a végtelen (exponenciális) növekedés illúziói sem. Ha ezekkel a főbb problémákkal nem szembesülünk, akkor egyre inkább nő a szakadék a szegény és a gazdag országok, népek között, kimerülnek az erőforrások, halmozódnak a környezetvédelmi problémák, s mindezekkel együtt jelentősen romlik az általános gazdasági helyzet.

"Melyek tehát a túlélésre alkalmas világrend körvonalai?" – hangzott a nem költőinek szánt kérdés. Számot vetve azzal, hogy az elkövetkezendő ötven évben a Föld népessége megduplázódik (s ez leginkább a szegényebb régiókban fog koncentrálni) az egyik legfontosabb lépés ezen országok, régiók részére biztosítani az emberhez méltó életmódot, meg kell szüntetni a szegénységet. Ezzel lehet csak elejét venni a gazdagabb országokba irányuló menekültáradatnak, amely bekövetkezése esetén nagy valószínűséggel kezelhetlenné válna. Ezzel egyidőben a fegyveres konfliktusok veszélyének megszüntetésére ki kell dolgozni egy új nemzetközi biztonsági rendszert, amely megszüntetné a katonai tömböket, de ugyanakkor védelmet is jelentene mindenféle fegyveres agresszió ellen. A harmadik feltétel a mai konzum-értékrend leváltása lenne, amely együtt járna pl. az ún. szelíd technikák általánossá tételével. Ennek a váltásnak azonban most kell végbemenni, vagy legalábbis elkezdődnie, mert ezek a problémák együttesen olyan súlyosak, hogy mire nyilvánvaló módon előttünk állnak, már késő lesz cselekedni. Elébe kell tehát menni a problémáknak, s ennek módjára mutatott rá Síklaky István készülő könyvének néhány – elsősorban hazánkra vonatkozó – gondolatával.

A fentiekkel összhangban áll első megállapítása, miszerint el kell szakadni a jelenleg használt gazdasági sikermutatótól (GDP/fő), s helyette inkább az emberek közti, illetve az ember és a természet közti harmóniára kellene hangsúlyt helyezni. E harmónia két fontos alappilléren nyugszik. Egyrészt mindenki számára biztosítani kell – érdemtől függetlenül – az elemi létfeltételeket, másrészt ezt képesek vagyunk biztosítani (élelem, építőanyag stb.), ez mindössze politikai döntés, szakszerűség kérdése. Ezen elvekből a következő stratégia bontható ki:

1) létre kell hozni ún. védett gazdasági szektort, amely a szabadpiac mellett működik (tehát egy kétszektorú gazdaságról van szó);

2) a kormányzat számára szabad forrásokat kell teremteni e feladat ellátására, úgy, hogy közben a gazdasági szervezetek felé is közvetítsenek olyan motivációkat, amelyek erősítik e túlélési stratégiát;

3) a munkát radikálisan olcsóbbá kellene tenni a tőkéhez képest;

4) a jelenleg működő vállalatok mellett létre kell hozni ún. szociális vállalatokat, amelyek munkanélküliség idejére, gazdasági depresszióban is biztosítják a foglalkoztatást (s ezzel a fogyasztást is).

A védett gazdasági szektorban kerülnek előállításra az alapvető létszükségleti cikkek, amelyek sajátos árukosarat jelentenek: az alapfogyasztáshoz tartozó élelmiszereken kívül az alapoktatás, az alapszintű villamosenergia-mennyiség stb. került bele. E szektor bizonyos gazdaságpolitikai védelemben is részesül a külföldi áruk ellen (pl. vámokkal), úgy, hogy azok ne léphessenek fel ezen a piacon versenytársként. Természetesen létezik a nem létfontosságú áruk piaca is, amely nyitott, szabad versenyen alapuló. A szektor vállalatainak közös jellegzetessége, hogy Magyarországon adóznak és a termelést is hazai munkások végzik. Ez utóbbi követelménnyel megvalósul az, hogy a hazai lakosság létbiztonsága növekedjék és nehezebb legyen a létminimum alá kerülni, hiszen a foglalkoztatás bizonyos keretek között biztosított. A védettséggel e szektort a nemzetközi zavarok - legalábbis elméletileg - nem érintenék, azoktól függetlenné válna. Jellegzetessége még sok egyéb mellett az is, hogy igyekszik a regionális lehetőségekre támaszkodni és helyi nyersanyagokat helyi szinten feldolgozni. Ezzel egy másik "rémet" a monopolizálódási törekvéseket is gátolnák. Mindezek a tevékenységek természetesen állami koordinációt igényelnek. (E modellben az állam aktív gazdaságpolitikai szereplő, de számomra kétséges, hogy képes-e megfelelni ezeknek az elvárásoknak, a külföldi partnerek számára hogyan tudja elviselhetővé tenni ezeket a korlátozásokat stb.)

A védett szektor másik fontos szelete az ún. "fehér áruk" (természetesen ez sok esetben egybeesik a létfontosságú árukkal) előállítása. Ezen javak sajátos műszaki, biológiai jellemzőkkel vannak felruházva: egészségvédő, költség- és energiatakarékos, szelíd technikákkal stb. előállított termékek ezek. Előállításukra bárki pályázhat, aki megfelel egy "katalógusban" rögzített normáknak, s ha ezt a szintet tartani tudja, akkor állami és helyi támogatásban részesül (jelképes bérleti díj, hitelgaranciák,

önkormányzati kamatátvállalás stb.). E termékek értékesítése a sajátosan szabályozott "fehér üzletekben" történik, amelyek egyrészt sajátos urbanisztikai, környezetvédelmi stb. előírásoknak is meg kell, hogy feleljenek, másrészt csak fehér árut kínálnak. de abból a teljes termékválasztékot kötelesek biztosítani Természetesen itt is érvényesülnek a támogatások legváltozatosabb formái.

E támogatások forrásai a különféle motivációs erővel bíró adók és vámok. Ilyen adófajta például a földértékadó, amely az elképzelése szerint mindig a leghatékonyabb technikát birtokló bérlőnek juttatja a termőföldet Ezzel elkerülhetőnek vélik a spekulációs földvásárlást, mivel a földértékadót a földjáradék – adott földterületre vonatkozó – értéke alapján vetnék ki. További forrásként lehetségesnek vélhető még egyfajta öko-adó, védővámokból befolyó jövedelmek stb. Az így befolyt jövedelmekből is fedeznék az (össztársadalmi szintű feladatként megnevezett) alapoktatást és az egészségügyet, melyek hatásai a munkaerő képzettségében, fizikai- és pszichés állapotában stb. ölténének testet.

A termeléshez Síklaky szükségesnek véli az olcsó munkaerőt és a drága tőkét. Jelen pillanatban a munkaerő túlzottan drága a különféle közterhek, járulékok miatt a tőkéhez képest. A munkaerő árának kívánt csökkenése a várakozások szerint helyesen orientálná a vállalkozókat a több munka foglalkoztatására, ezzel együtt egy környezetbarátabb technológia kialakítására. Ez azt jelentené, hogy az EK-val ellentétes utat kell bejárni hazánknak, mivel ott épp a drága munka kiváltására a tőkeigényesebb (a tőkejavak relatív olcsósága miatt) és munkamegtakarító beruházások és ilyen célú kutatás-fejlesztési programok felé fordultak.

A munkaerő olcsóbbá tételével egyidőben jelentősen meg kell drágítani az energiát. (Jelenleg a hazai energiaárak alatta maradnak a világpiacnak, s ezzel pazarlásra ösztönző kvázi-támogatás van jelen a fogyasztásban.) Ennek hatása az energia-fogyasztás csökkenésében mutatkozik meg, de minőségileg is átalakul az energiaforrások sora, hiszen ösztönözve lesz a termelés és a fejlesztés a megújuló energiaforrások (szél, napenergia stb.) kihasználásának irányába.

Természetesen ezek az elképzelések csak kívánatos célként vannak jelen ma még. Megvalósításukat nagymértékben gátolja a ma alkalmazott termelési technika és technológia, a közgondolkodás konzum-jellege. De nem kevésbé jellem gátat a hazai rendszerváltás során kialakult "komprádor-elit" (Síklaky), amely olyan vállalkozókból, politikusokból stb. áll, amelyek összefonódtak a transznacionális vállalatokkal. Ez utóbbiakból jelentős jövedelmeket húzva biztosítják maguk számára a nyugati luxusfogyasztást, életminőséget; a nagy tömegek elől ugyanakkor elzárják a tényleges életlehetőségeiket. Ezt fenntartandó igyekezetükben blokkolhatják az ökoszociális irányú gazdaságátalakítást, s politikai-gazdasági hatalmuknál fogva a jelenlegi világrendbe való betagozódásunkat erősítve kötik Magyarország szekerét az Európai

ELHANGZOTT

Unióhoz (amely maga is megosztott a különféle érdekelleték miatt, amit a "visegrádiak" befogadásának várható gazdasági hatásai és terhei keltettek). Ugyanakkor nem teljesen kidolgozott Síklaky válasza arra a problémára, hogy konkrétan mi segítené, illetve gátolná az egységesült Európában a zárványszerűnek tűnő magyar, "ökoszociális piacgazdaságot egy országban"-kísérletet. Nem túl rózsás a jelenlegi kép lehetőségeinkről, s minden további lehetőségünket menthetetlenül behatárolnak a ma megtett lépések, amelyek várható hatásairól kevés sejtésünk van.

(Készítette: Nagy Lajos)

Nemcsics Róbert:

Gazdasági szervezetek Magyarországon (1990-1993) *

Bevezetés

Magyarországon a rendszerváltás óta a következő problémák foglalkoztatják a gazdasági szakembereket: a gazdaság összehúzódása még nem állt meg, a munkanélküliség nem csökken, a külföldi működőtőke-befektetések nem nőttek ugrásszerűen. Több nyilvánosan kifejtett gazdaságpolitikai irányelv ellenére sincsen egységes elképzelés a gazdaság fejlesztéséről, tehát nem lehet egységes jelenbeli fellépés sem a különböző vargabetűk kikerülése érdekében.

A fentiek alapján a dolgozatom alapötlete, hogy tekintsük végig a gazdasági növekedés indikátorait, ezen belül a Magyarországon alapított különböző gazdasági szervezetekre téve a hangsúlyt. A hozzánk érkezett működőtőke legnagyobb része megjelenik a gazdasági szervezetek alap- vagy törzstőkéjében. Ebből következően a gazdasági szervezetek számának és a bennük elhelyezett tőke mennyiségének változása valamilyen jelzője a gazdaság mindenkori állapotának.

Meg tudok fogalmazni hipotéziseket is, amelyek rövid elemzése lesz a dolgozat tartalma. Ezek a következők:

1. Magyarországon több évtizedes kihagyás után most folytatódik vagy talán befejeződik az eredeti tőkefelhalmozás. Esetleg úgy is fogalmazhatunk, hogy a jelen időszakban a harmadik tőkefelhalmozást, vagy a harmadik nekirugaszkodást kísérjük figyelemmel.

2. Ebből következően a gazdaság helyzete meglehetősen labilis, főleg azért érzékelhető ez ilyen jelentősen, mert a szervezeti-működési formák ill. a piaci struktúra majdnem 50 év után épül ki újra. Nem arról van szó, hogy az 1940-es évek folyamatait érzékeljük, hanem egy olyan generáció "csinálja" most a kapitalizmust, amely annak tradícióját nem birtokolja, egyfajta tanulópénzt kell tehát megfizetni.

3. A tőkefelhalmozás azonban egy adott időszakban nem általánosan egyenlő mértékben jelentkezik a gazdaság minden területén. Kezdetben egy-egy ágazathoz vagy ágazatcsoporthoz kötődik, és a kezdetben felhalmozott "tőke" vonul át aztán a fejlettebb technikai lépcsőnek megfelelő másik ágazatcsoportba, ahol az addig oda befektetett, ám mennyiségileg kisebb, ezért önmagában kiugró teljesítményre nem képes tőkével egyesülve újabb lökést ad a felhalmozásnak.

---

* Jelen dolgozat a kormányzati sikerpropaganda cáfolataként, a növekedési mutatókkal való dobálódzás kritikájaként íródott 1993 telén. (A szerző)

4. Magyarországon a jelenlegi tőkefelhalmozási problémákat érdemes mikro- és makroszinten először szétválasztva keresni:

a) a vállalatok és háztartások egyelőre kevésbé vannak tudatában a lehetőségeiknek. Elsősorban a menedzsment feladata lenne a régi béklyóktól megszabadulni, a legkomolyabb problémák a jelenleg még privatizálás előtt álló cégeknél érzékelhetők. Ezek ellenpontja az a néhány vállalkozás, amelyben a külföldi működő tőkebefektetés részeként a modern know-how is megjelenik, így profittermelővé válnak, ami egy következő felhalmozásra ad(hat) lehetőséget. Persze a privatizáció sem oldja meg önmagában a problémákat, de ennek kifejtésére itt most nincs lehetőség.

Másrészt igaz a mikroszféra determináltsága is. A jelen már inkább a szolgáltatásoké a nyugati világban, mikor nekünk egyelőre az ipar feltámasztása is stratégiai fontosságú, ennek ellenére a megalakult gazdasági társaságok nagyobb része szolgáltatás jellegű tevékenységet. A determináltság éppen az ipar célorientált fejlesztése és az ennek leginkább megfelelő, tőkét mozgó magánbankok létrehozása felé vinne, ha hagynánk. Egyelőre ezt a lépést nem lehet megkerülni, semmiféle iparpolitika nem mondhat(na) ennek ellent ...

b) a makroszféra egymásra hatásainak bemutatása széles körtekintést igényel. Először némi fogalmi tisztázásra van szükség. Megítélésem szerint a makroszféra (az ismert szerkezeti elhatárolás alapja a statisztika gazdasági ágakra vonatkozó jelenlegi besorolása) nálunk olyan ágazati vagy szektorállá felépítményt jelöl, amelyre az államnak (legalábbis a mostani állapotok szerint) majdnem totális a befolyása. Az állam olyan mértékben kapcsolódott és egyelőre kapcsolódik be az irányításba, hogy gyakorlatilag ő maga adja a makroszereplők számára a mozgásteret és a lehetőségeket. Így még nem beszélhetünk a makroszereplők effektív megjelenéséről. A gazdasági szervezetekre gyakorolt szférahatás az előbbiekből eredeztethető.

Ez nem jelenti azt, hogy az államnak nem szabad jelen lennie a makroszférában. A jelenlegi feltételek még az állam döntő szerepét is mutatják. Valamennyire természetes, hogy pl. az MNB, a minisztériumi döntések közverte befolyásolják az egyes nemzetgazdasági ágakat, amelyek hatásait az ÁKM-ben végig is lehet követni. Természetes az is, hogy az átalakulást a kormánynak kell a kezében tartania. Sajnos egyelőre nem feltétlenül a piackonform módszerek uralják a kormány módszereit, ennek a következményei azok a minden nap fellelhető anomáliák a tulajdoni átmenetben, amelyek ellen sokan tiltakoznak különböző fórumokon.

5. Ebből ered a legfontosabb, bár kissé sommásnak mondható kijelentés: bármennyire is szeretnénk, nem tudunk ellentmondásmentes módszert javasolni a transzformációs nehézségekre, ennek társadalmi kihatásait pedig egyelőre rendkívül

nehezen kezeljük (Veress (1992)). Félő, hogy az állam a privatizáció után is – burkoltan, vagy kevésbé burkoltan – irányítója marad az ágazati tevékenységnek, amely így feltehetően nélkülözi a verseny legfontosabb elemeit, tehát a korábbiakhoz hasonlóan rossz gazdasági automatizmusokhoz vezet. A társadalmi bajok orvoslása egyelőre mindenképpen az állam feladata marad, és ennek eleget is kell tennie.

A hipotézisek vizsgálata előtt a konkrét állításokat lefordítom a gazdasági szervezetek idősoraira és összetételére, feltüntettem a befektetett társasági tőkét is, ezek egymásra hatása sokban meghatározza a különböző szervezetek fejlődési irányát, a tőkemozgások jól követhetőek.

Az adatok a Statisztikai Havi Közlemények 1993-as eddig megjelent kiadványaiból származnak (1993/(1 ... 8)/94.old.). Tekintsük át a fentiek alapján: mégis mi várható a gazdasági növekedést illetően, illetve a gazdasági társaságok számának változása tekinthető-e a növekedés egy jó indikátorának, vagy inkább a bennük működtetett tőke mutatja jobban a valóságot?

I. Labilis növekedés vagy növekedési labilitás

A magyar tőkefelhalmozás, avagy ismét késtünk egy évszázadot...

Az eredeti tőkefelhalmozásnak mint tudjuk, legjellemzőbb ismérve az ipar rendkívüli megerősödése, mely a történelemben elsőként Angliában követhető nyomon az 1660-1740 közötti időszakban. Az ipari ágak közül elsősorban a textilmanufaktúrák fejlődnek, majd ezek igénylik az egyszerűbb gépeket. Ezzel párhuzamosan fejlődik a bányászat, a gépek iránti igény vezet a vas majd acélgyártás megerősödésére, ezek segítségével erősödik meg a gépipar. Eközben az építkezéseket az építőipar feltörése fedezi, a nyersanyagbázisa ismét a bányászat, amely így sok munkaerőt igényel. Mivel a bányászat közismerten sok tőkét köt meg "tőkerabló" (ez a tőke itt most elsősorban a munkaerő megvásárlásához szükséges pénztőke), lassú a megtérülése (igaz ebben az időszakban is), így nehezen válhatna tőkefelhalmozóvá.

Elsősorban a tőke forgását tekintem a felhalmozás eszközének, a felhalmozást pedig kiugró értéknövekedési folyamainak értelmezem. Így a felhalmozást mint egy helyre gyűjtést nem értelmezem a folyamat végeredményének, csak részének.

A gazdaság élénkülésének másik mozgatói a kereskedelem és a gyarmatosítás kiaknázása az Egyesült Királyságban, ezeknek jövedelme és a hadsereg megerősítése egészen a napóleoni háborúkig majdnem töretlen fejlődést biztosít, a gazdaság és az állam azonban "jól megvannak" egymással. A mezőgazdaság, ahonnan a munkaerő,

egyben a tőke származik, visszaszorul, miközben a földterületek értéke megnő, s ennek több, mint kétszáz év múlva lesz újra jelentősége.

A tőkefelhalmozódást Adam Smith is taglalja a *Nemzetek gazdagságá*-ban (Smith (1770)), és munkaerő erőszakos vándoroltatását, a sokkoló változást ő is forradalminak tekinti, több tényezőre is vezeti vissza, azonban a munkaerőben látja elsősorban az értéknövekedés megtestesülését. Deane a kiválóan összegző *Közgazdasági gondolatok fejlődésé*-ben (Deane (1978)) Smith gondolatait elemezve a következőkben ragadja meg a lényegét: *"a technikai fejlődés elsősorban nem új gépek vagy új eljárások megjelenését jelenti, hanem a munka szerveztségének és felszereltségének fejlődését a specializáció következtében."* A tőke az a forgótőke (vagy mostanság befektetett működőtőke, Smith korának legfontosabb tőkeösszetevője), amelyet árukba ill. a termelési folyamatba fektetnek be.

A vállalkozásokban megjelenő egyre nagyobb mennyiségű és egyre jobb hatékonysággal dolgozó munkaerő tehát a gazdasági fejlődés első motorja, amelynek további növekedése elsősorban a piaci korlátoktól függ. A tőkefelhalmozás folyamata tehát elsősorban nem a tőkebefektetések méretéhez, hanem a **befektetett munkához** kötődik, a történelmi tapasztalatok alapján. (Lehetett volna akár a XIX. századi német, vagy akár magyar eseménysort említeni, azonban talán az angol a legszerencsésebb példa.)

Mégis, miért nevezhetjük a jelenlegi magyar gazdaságot tőkét még csak felhalmozni akaró gazdaságnak?

A válasz nem is olyan nehéz. Az első tőkefelhalmozási kísérlet talán az 1867 utáni időszak, amikor a feudalizmus jelentősebb visszaszorulásával főleg Pesten és a legnagyobb városokban egyre nagyobb erővel épült ki az ipar, fejlődött a vasút, a grümdolási lázzal rengeteg új társaság jelent meg egy, az állam által vezetgetett "vadóc" kapitalizmusban. Ez a folyamat eltartott az 1890-es évek második feléig, amikor is jelentős visszaesés következett be, főleg politikai okok miatt, a háborúra készülést okozott egy erőltetett konjunktúrát, de ez inkább csak a hadiipart érintette.

Az első világháború után a stabilizáció ill. az elszigeteltség csak a harmincas évekre tett lehetővé egy nagyobb növekedést, amelyhez nemzetközi kölcsönök felvétele is járult. Azonban elsősorban nem működő tőke beruházásra került sor, ezt az időszakot nem tekintem tőkefelhalmozási periódusnak.

A II. világháborús pusztítások után hatalmas tőkebevonásra lett volna szükség ahhoz, hogy egyáltalán onnan folytassuk, ahol abbahagytuk, azaz rajta maradjunk az 1945 előtti növekedési íven (Tarján (1993)). Miután a Szovjetunió még forrásokat is kivont a gazdaságból a kártérítési kötelezettségek miatt, természetesen a megalakuló szocialista rendszert a **tőkeshiányosság** jellemezte. A gazdasági folyamatok negatív visszacsatolásai ezt az állapotot nem javították lényegesen meg (még 1968 után

sem), általunk ismert okok miatt. A vállalati modellekben és a makroszférában is a 1930-as évek szovjet modelljei jelentek meg, azonban a belső elfojtódás és külső kényszer hiánya miatt ez a struktúra is megmerevedett.

A Rákosi-időszak a "vas és acél országa" megteremtéséért a mezőgazdasági munkásságot áramoltatta az iparba, így **munkakonzentrációt** hozva létre a nehéziparban, amelynek új értéke jelentős tőkét működtetett. Ez az időszak tehát a nehézipar tőkefelhalmozása. Az iparfejlesztés hangsúlya a 60-as évek végére a gépiparra ill. a vegyiparra tevődött át, az elsődlegesen extenzív növekedéshez a még sokáig összehúzódni képes mezőgazdaság adta a munkaerőt. A hetvenes évek olajválságainak tovagyrűző hatásai annyira nem voltak képesek determinálni a gazdaság strukturális átalakulását, hogy akár még csak a tíz évvel azelőtti nyugati elképzelésekhez sem tudott a gazdaság közelebb kerülni. Ennek ellenére voltak tőkeátcsoportosítási kísérletek, pl. a feldolgozóiparba, de kifejezetten hibás elképzelések is, mint pl. a gyapot vagy narancstermelés. Hangsúlyozom, hogy nem ideológiai alapon csúszott el az erőforrás felhasználása, egyszerűen nem volt, persze a rendszer sajátosságai miatt sem, megfelelő a változásokat kikényszerítő erő.

Ekkor érkeztünk el a nyolcvanas évek gmk-s, majd vállalati tanácsos korszakához (ahol persze a hatalmi irányítási funkciókat nehezen lehetett megfelelően szétválasztani), amely már jelzés egy későbbi, előre nem érzékelhető struktúraváltáshoz.

Az 1988-ban elfogadott **Társasági törvény** a következő mérföldkő, ezáltal van lehetőség az igazi kiteljesedésre, hiszen mód nyílik már különböző gazdasági társaságok létrehozására. A kellően váratlan, ám annál gyorsabb rendszerváltás 1991-es, majd 1992-es törvénymódosítása teljessé tette a lehetőségeket. A gazdaság bizonyos értelemben választuk előtt állt 1990-ben:

1.) lehetőség nyílik hatalmas tőkebefektetésekre, és ekkor megpróbálhatjuk az áttérést magasabb növekedésre, vagy

2.) a nagyobb befektetések hiányában nekünk kell tőkét gyűjteni, és ez jelenti a tőke felhalmozásának folyamatát.

3.) Esetleg fennáll a veszély, hogy a gazdasági struktúra csak látszatátalakuláson megy át, de az állam uralkodó szerepe nagyjában változatlan, főleg a versenyhelyzetek ki nem alakulása következtében (Veress (1992)). (Szerintem is van esély ennek kialakulására, azt azonban nem tudom elképzelni, hogy a vállalati megmérettetés keretrendszer ne működtessen egy nagyjából valódi vállalati piacot.)

Az első pont nem azt jelenti, hogy nincs szükség a munkaerő átcsoportosítására, hanem azt, hogy főleg a magas szintű tőkeinjekciók által a munkaerő vándorlása sokkal erősebb, mint egy klasszikus felhalmozásban. A Fenti alternatívák egyike sem lehet önmagában csodatevő, így nyilván egyfajta öszvér

megoldást kaptunk Mint tudjuk, voltak és vannak tőkeberuházások (Kapásiné Búza Mária (1993)), sőt, ezek növekednek is (FIGYELŐ (1993.okt. 31)). Az NGKM adatai szerint a külföldről érkezett közvetlenül működő tőke 5,3 milliárd dollár (Czelnai Eva, FIGYELŐ (1993 aug.12.)). Mégis, a tőkét is jelentő privatizációs bevételek ellenére, *elsősorban a belső munkaerő hatékonyság-növekedéséből eredő nyereségtöbbletre kell alapoznunk a növekedést*, és ez egyet jelent a Smith-i tőkefelhalmozás alapfogalmával. Ez nem jelenti azt, hogy a mostanáig beépült külföldi tőke vagy a hazai felhalmozott javak megjelenése nem befolyásolta szignifikánsan az új érték előállítását (a külföldi tőke tulajdoni hányada 16-17%), itt azonban a munkaerő meghatározóbb tényezőként értékelhető. Nem kell indokolni, hogy jelenleg még mindig összehúzó a gazdaság, ill. a gazdasági szervezetek megfelelő tőke mutatója nem mutat meredek növekedést, amely egyik alapvető feltétele a növekedésnek egy strukturális problémákkal küszködő gazdaságban.

Igaz-e, hogy tényleg késtünk évszázadokat?

Nem feltétlenül. Gondolnunk kell ekkor a gazdaság megújulási folyamataira, melyeket mindig egyfajta tőkefelhalmozás kell, hogy bevezessen, mert különben azok menthetetlenül be-, majd kifulladásra mennek. Mivel nincsenek tőketartalékok, belső egyensúlyzavarok, ezzel együtt belső, illetve külső eladósodás fenyeget. Késedelem – nem tudom évszázados-e – elsősorban a gondolkodásmódunkban mutatkozik. A tradíció által még nem ivódott belénk nagyon sok minden, amellyel az "imádott" nyugati kultúrát magunkba szívhatnánk. Messze vezetne, ha most elemzéseinkbe bocsátkoznánk a magyar kultúra fejlődési irányait illetően. Mégis, néhány rövid, kissé szubjektív megjegyzést szeretnék azért tenni.

1. Az, hogy mi valamennyire a kulturális tradíció miatt az európai világrendszerbe tartozunk, ténykérdés. Más problémakör az, hogy milyen messze állunk jelenleg a fő fejlődési irányoktól, amelyeket a vezető tőkés országok képviselnek. Kérdés, kell-e nekünk követnünk ezeket a fejlődési irányokat? Ha követjük, meg tudunk-e őrizni valamit saját arculatunkból? Ha nem tudjuk követni a legfejlettebbeket, akkor milyen alternatívák kínálóznak, mik lesznek a kapcsolódási pontok a közvetlen és tágabb környezetünkhöz? Ha nem engedik meg, hogy közeledjünk a legfejlettebbekhez, akkor a regionális megoldások merre vezetnek? Az persze egyértelmű, hogy hermetikusan nem lehetünk elzárva a legfejlettebb világtól, és éppen a tőkemozgások miatt, döntően fontosak vagyunk nekik.

2. Másik kérdésem, hogy a szükséges gondolkodásmód kialakulása a társadalomban valaki, vagy valakik által akaratilag befolyásolható-e? Ha igen, a

megfelelő döntéshozók mennyiben hozzák a saját döntéseiket? Egyáltalán kinek a döntéseit hozzák?

3. Konkrétan megfogalmazva az előbbieket: lehetőségünk van-e saját erőnkől bekerülni az Európai Közösségbe, vagy ezt igen lassan, nagy küzdelem ellenére sem engedik meg nekünk? Ezen csatlakozás jelentené a kulcsot többé-kevésbé a világpiachoz is.

A fenti megjegyzéseimet végig lehet gondolni, a fenti problémák széleskörűen ismertek. Egyelőre véleményem szerint eléggé szükségszerűen bekapcsolódunk majd az európai gazdasági rendszerbe, azonban szerepünk, mint ahogyan a kapcsolatunk velük eddig is alakult, alárendelt marad, amely jellegesen az idő sem változtat majd. Ez természetes is, mivel maga a nép, a gazdasági működési egység (az ország) kicsi. Azonban az alárendeltség nem feltétlenül jelent elnyomást vagy kihasználtságot. Ennek elkerülése lehet a legnagyobb feladatunk.

A gazdasági szervezetek szerepe a tőkefelhalmozásban

A munkaerő először atomizáltan, majd nyilvánvalóan elsősorban szervezeti egységek keretében jelenik meg a gazdaságban. *A felhalmozás tehát, mint amely által az új érték megjelenik, nem képzelhető el előbb (míg a piac engedi) a szervezetek számának növekedésével, majd (a piaci telítettség elérése után) a szervezetek vagyonának gyors változásával, amely azok szervezeti formáit szorosan érinti. Ennek alapján az alapítások és megszűnések száma nő, ha folytatódik a felhalmozás, állandósul, ha a folyamat megáll, és csökken, ha a felhalmozás visszaszorul. Voltaképpen ez dolgozatom alaptétele.*

A tétel bizonyítását a statisztika eszközeivel végzem el. Kiindulópontként a gazdasági szervezetek számának gazdálkodási ágak szerinti idősorait elemzem. Ez képezi egyben a mikroszféra vizsgálatának alapját is. Az idősorok közül a legrészletesebben a jogi személyiségű gazdasági szervezeteket vizsgálom. Ezek tőke- és forgalommutatóik ill. a foglalkoztatottak száma miatt a legnagyobb hangsúlyt bírnak a mikroszereplők között. Az eltelt három év több fejlődési szakaszra bontható. Véleményem szerint érdemes az időrendet tartani, hiszen abban mindenféle fejlődési tendencia jót megragadható. Ebben szemlélődve igen érdekes a jogi személyiségű gazdasági szervezetek összetételének változása is, az eltérő gazdaságpolitikai időszakok más megjelenési formákat kényszerítenek ki a mikropiaci szereplőkből.

Másodszorban gazdasági ágak szerint veszem szemügyre a gazdasági szervezeteket, és utalok a megfelelő makroproblémákra is. Előljáróban megjegyzem: a gazdaság fő strukturális hibái rendkívül hamar szembetűnnek, miként az is, hogy a

"kora-kapitalista" időszak ellenére a piaci szereplők relatíve gyorsan reagálnak a beérkező nyugati hatásokra, és megfigyelhetők a jelen determináltságának viszonylag szűk mozgásteret adó körülményei is.

A tőketartalom bekapcsolása az összehasonlításokba pontosan bizonyíthatja a strukturális átrendeződéseket, vagy éppen megkérdőjelezi azokat. Így mindenképpen szükségesnek tartom a befektetett tőke bemutatását mind a szervezeti, mind az ágazati struktúrában.

Végül az eredmények kiterjesztésével szeretném majd néhány lényegesebb jövőbeli problémára felhívni a figyelmet. A problémafelvetésekben nem törekedhetek a teljességre, mivel azok egyre inkább egy minden oldalról összekötözött hálóra kezdenek hasonlítani, amelyet tetszőleges csomójánál fogva meg lehet mozdítani és be lehet mutatni, olyan erők egyelőre a gazdaság belső (de a mikro- és makroszféra között közlekedő), tovagyrúzó hatásai. A "sommás kijelentések néha sántítanak" (Kopányi (1991)), mégis talán sikerül bemutatnom gondolatmenetemet.

II. A számok egyszerűsége: ilyen az Élet is?

Szervezetek a különböző gazdálkodási ágakban

A KSH Havi Statisztikai Közleményei hat nagyobb és összesen tizenkét kisebb kategóriát különítenek el a megfigyelések közlésekor. Ezek vizsgálata előtt két rövid megjegyzést szeretnék tenni.

a) A vállalatok és háztartások legnagyobb része természetesen nem dolgozta még fel az átalakulás okozta új lehetőségeket és korlátokat. A kapitalista világ mellett az elmúlt negyven évben ugyan nem "elértünk", de a szocializmus paternalista hagyatéka egyelőre mély nyomokat, beidegződéseket hagyott. Szerintem a gazdasági működés sikerességét sajnálatosan továbbra is az informális kapcsolatok határozzák meg, a mikroszféra nehezen tud szabadulni ettől. Ellenvetés lehet, hogy az állam jelenleg éppen a gazdaság formális működési kereteit teremti meg, és a formális érintkezési csatornák (főleg az egyre jobban jelenlévő Nyugat miatt) nehezebben kerülhetők ki. Olyannyira, hogy ennek kényszerítő hatása alatt a kialakuló új vállalatvezetői réteg már az új gazdaságirányítási elképzeléseket követi. Azt hiszem, ez most inkább még célként áll előttünk. A jelen és a múlt tapasztalatai szerint is egy kis méretű gazdaságban a formális keretek csak az abszolút felszínen működnek. Erre jó példa Ausztria meó megújuló szövevényes gazdasági-politikai botrányaival ("Ahol kevesen vannak, ott az emberek jobban ismerik egymást"). Az összes magyar gazdasági mutatót ennek függvényében kell szemlélni.

b) A jelenlegi szervezeti átalakulási folyamatokat 1990 után a vagyonpolitikai irányelvek ellenére döntően az állam által, tehát inkább fölülről vezérelt privatizáció (azon keresztül az ÁVÜ, majd az ÁV Rt.) határozta és határozza meg. (A spontán- és önprivatizáció csak hullámokban erősödik föl). Ezt módosítják a zöldmezős beruházásokkal megjelent modernebb) technológiával és profibb) menzszmenttel rendelkező szervezetek, ezek nem szerepelnek elkülönítve a statisztikai kimutatásban, de gazdasági súlyuk még inkább csak példaértékű.

A külföldiek magyarországi befektetéseit is megemlítem a fejezet végén, mivel a befektetett tőkeállomány ágazati bontása bemutatja, milyen iparág lehet talán sikeres a jövőben is, milyen a külföldi iparági szemlélet (lehet, hogy van mit tanulni?). Másrészt érdekes, hogy mely országok a legjelentősebb magyarországi befektetők, és az ottani cégeknek mik a befektetési indítékaik. Emellett jelenik meg a külföldi érdekltségű tőke mennyisége, amely kiemeli a tőkével ellátott vagy tőkét nélkülöző gazdasági ágakat, ezekben követhetjük nyomon a Nyugat elképzeléseit jövőbeni fejlődésünkről.

A gazdálkodási formák szerinti vizsgálat

A jogi személyiségű gazdasági szervezetekről

A legteljesebb időszorral a jogi személyiségű gazdasági szervezetekről rendelkezem. (Forrás: FIGYELŐ/Monitor melléklet (KSH); Statisztikai Közlemények /1993 11...8 (KSH))

A vizsgálat első lépése a jogi személyiségű gazdasági szervezetek abszolút mennyiségére vonatkozik. Az 1989-1990-es abszolút számokat felesleges külön kiemelni, ezek elsősorban csak átlagukban érdekesek, mivel a jelenlegi helyzetre ható valódi tendenciák így is kiviláglanak.

Látható, hogy 1989-ben a tizenkét hónap alatt 10.811-ről mindössze 15235-re nőtt számuk, amely ugyan 40,9%-os növekedés, a mennyiség abszolútuma azonban kevésbé meghatározó, sokkal inkább az, hogy elindult a rendszer megváltozása, és később valószínűleg kiugróbb változás is be fog következni.

Az 1990-es növekedés mellett már nem mehetünk el ilyen egyszerűen: a 93%-os ráta és az 1990 december végi 29.470 jogi személyiségű gazdasági szervezet a gazdasági tevékenység élénkülését jelzi.

Ebben az évben 14.867 alapítást és csupán 633 megszűnést jegyeztek fel, ami 14.235-tel több céget jelent, az újonnan alapítottak száma 13.491. Nem szabad elfelejteni, hogy ebben az évben teljesedett ki a kereskedelem, annak decentralizációjával és a külkereskedelmi jogok kiszélesítésével. Ezenkívül ekkor indult

el az előprivatizáció; amely társasági alakulásokat hozott, ill. a gazdasági nyitással, a forint konvertibilitásának reményében a vállalkozási kedv megnőtt. Mindeniben erősödött még a bizalom a gazdaság iránt. Ez ugrásszerű belső áruforgalom-növekedést előidézett ugyan, azonban rövid távon legfeljebb a magánvagyon növekedését vonta maga után, kevesebbet tőkét forgattak vissza a vállalkozásokba. Nagy adótól megmenekülő nyereségre lehetett szert tenni a "zavarosban halászás"-sal. Nem szabad megfeledkezni pl. az állami vállalatok vezetőinek egy jelentős részéről, akik a volt gmk vagy vgmk vagyont, ill. alkalmazható jobb technológiát magán kft-kbe mentettek ki. És teheték ezt a törvény kiskapuival, vagy éppen illegálisan.

Az alapítási kedv 1991-re megnőtt, ekkor már az egész évben 23.286-tal több szervezet jött létre, a szervezetek száma 52.756-ra nőtt (újonnan 22.110-et alapítottak). Valamennyire ez a növekedés még természetesnek mondható, hiszen a makroszféra 1992-ig kifejezetten kedvezően hatott a mikroszférára annak minden nehézsége ellenére, és a nagyobb élénkülés az üzleti élet szokásainak megfelelően az első és a negyedik negyedévhez kötődik.

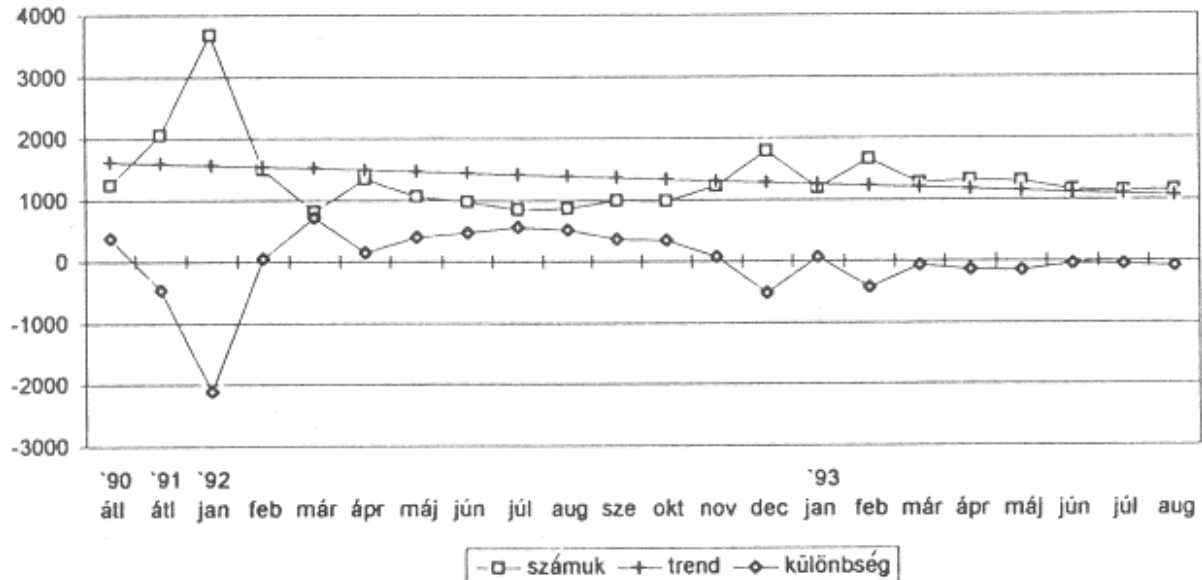
A részletesebb elemzés az 1992-es évre vonatkozik. Ez az év tekinthető még talán a legsikeresebbnek, a GDP folyamatos, egyre nagyobb ütemű csökkenése ellenére, az ország külföldi megítélése ekkor volt a legjobb az 1990-93-as időszakban. Ezúttal összetételükben is elemzem a jogi személyiségű gazdasági társaságokat, növekedési és csökkenési trendeket is meghatározok.

Az 1993-es év változást hoz a gazdasági társaságok számának növekedésében. A növekedés jelentősen lassul, már csak 16.630-cal több szervezet jön létre az előző évi 23.286-tal szemben, azaz 1991-hez képest 28,53%-al kisebb a bővülés, ám 1992 december végén már 69386 szervezet működik, amely a gazdaság szervezeti átalakítása szempontjából jelentős előrelépés magát a gazdasági modellváltás folyamatát tekintve (új cég 16.051).

Megállapításaimmal ellentétben Féli Józsefné az 1993-es adatokból azt a következtetést vonja le a *Gazdasági szervezetek számának alakulása* című munkájában (Féli Józsefné(1993)), hogy a cégalapítási kedv 1992-ben sem lanyhult; ugyanaz a dinamizmus jellemző erre az időszakra is, mint 1990-1991-re. Némiképp kérdéses, hogy precíz elemzésében az általam felvázolt folyamatokat miért értelmezi másként. Azzal a megállapításával azonban kétségkívül egyet kell érteni, hogy a leglassabban a költségvetési és társadalombiztosítási szervezetek száma nőtt, ez azonban véleményem szerint valamennyire természetes is. (Később részletesebben említem meg majd az előbbi szervezetek helyzetét.)

A havi bontásból kiderül, hogy a cégalapítás januárban még 1991 decemberét idézi, januárban azonban a keretfeltételek megváltoztak (pl. háromkulcsos áfa bevezetése, hitelfeltételek romlása, adókedvezmények részleges megszűnése), és az

egész folyamat a lecsökkent nyereségvárakozások miatt visszaesik: ekkor már valószínűleg biztosabbra akarnak menni az alapítók, és egy majdnem stagnáló idősort kapunk, amely csak novemberben és decemberben mutat nagyobb emelkedést. Eközben a megszünések áprilisban, majd július-augusztusban tetőznek, tehát az újonnan alapítások már nem lineáris trendet idéznek.

1. ábra: Új alapítású jogi személyiségű gazdasági szervezetek (1990-1993).*

Az összetétel vizsgálatokor több nagyobb tendenciát is ki lehet emelni, nagy vonalakban, majd részletezve is:

1. Az összetételben hét főcsoportot vizsgálva az egyesülések, kft.-k, rt.-k, vízgazdálkodási társulatok, szövetkezetek száma nő, ezen belül a mezőgazdaságiaké csökken.

2. Az állami vállalatok, közös vállalatok száma, aránya csökken.

3. Az 1. pontban felsorolt formák növekedései különbözőek. A legnagyobb mértékű a változás az rt.-knél, míg az egyesülések száma csak az időszak eleji és időszak végi adatokat figyelembe véve nő, azonban a növekedés olyan kicsi, ill. van az idősorban csökkenő periódus is (július–szeptember), hogy itt folyamatszerűen inkább stagnálásról lehet beszélni.

* Az 1. és a 2. ábrában az 1990-es átlagértékek csak tájékoztató jellegűek.

Részletezve:

1. a legnagyobb arányban a jogi személyiségű gazdasági szervezetek között a kft.-k vannak jelen, és részarányuk az idő előrehaladtával nő, még hozzá egyre nagyobb mértékben (1992. január: 79,5%, június: 81,3%, december: 84,9%).

2. A közös vállalatok aránya a legkisebb, és gyorsulón csökkenő tendenciát mutat (1992. január: 0,31%, június: 0,37%, december: 0,33%)i

3. A szövetkezetek száma ugyan lassan nő, arányuk azonban lassulón csökken (1992 január: 12,5%, június: 11,7% ,december: 11,1%).

4. Az állami vállalatok száma lassulón csökken, arányuk valamivel gyorsabban (1992 január: 3,9%, június: 3,2%, december: 3,5%).

5. Az egyesületek száma majdnem változatlan, a növekedés nagyon lassú, a szervezeti formák között már egyre inkább visszaszorulnak az egyesületek (1992 január: 0,4%, június: 0,37%, december: 0,34%).

A fentiek közül Féli Józsefné is megemlíti a kft.-t mint legnépszerűbb vállalkozási formát (az 1992-ben alakult cégek 91,4%-a kft). Kiemeli, hogy a megalakult kft-k 86,4%-a legfeljebb 20 főt foglalkoztatott. Felhívja a figyelmet az ebben a gazdálkodási formában megfigyelhető magas fluktuációra, amely szerint 1992ben 433 kft szűnt meg, ezek 13,2%-a 50 főnél többet foglalkoztatott. Természetesen a csődöt jelentett szervezetek közül is a kft volt a legtöbb, bár itt már az ezekben a szervezetekben foglalkoztatottak számát tekintve a kft visszaszorul, és a közepes nagyságú, 51-300 főt foglalkoztató szövetkezetek veszik át a vezető szerepet.

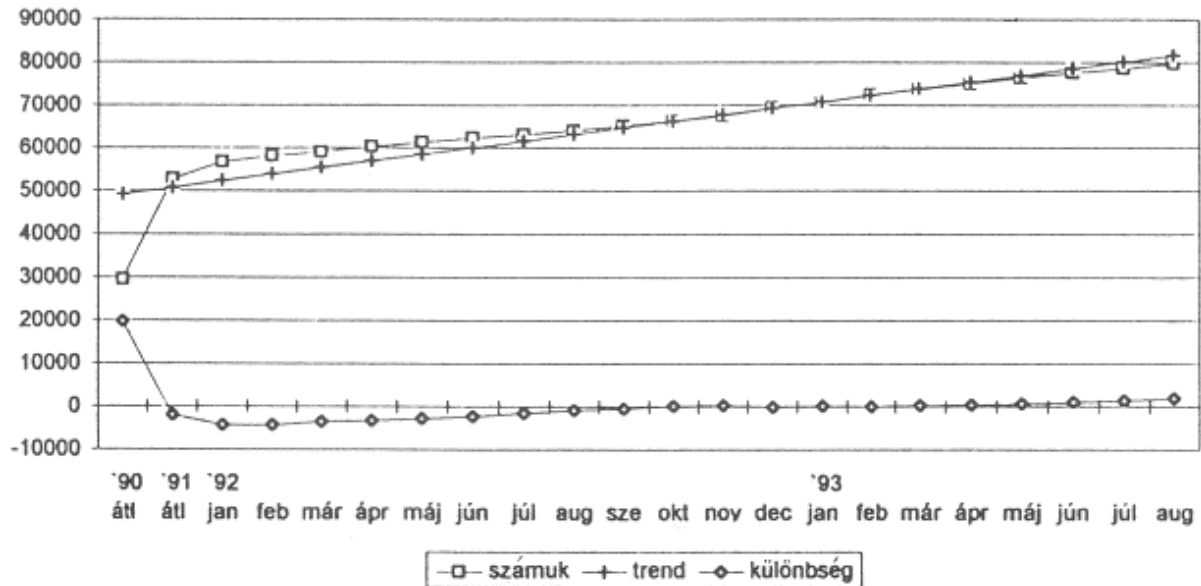
Érdemes megemlíteni, hogy az 1992-ben alakult jogi személyiségű gazdasági szervezeteknek mindössze 3,7%-a rt., viszont 4,3%-a szövetkezet.

Ezenkívül lineáris trenddel közelítettem az 1992-1993 augusztusi alapításokat ill. két némileg különböző eljárással a cégek számát ezen időszakban. Ezek alapján két megállapítást lehet tenni:

1. A jogi személyiségű gazdasági szervezetek száma 1992-től egyenesen de lassan növekvő tendenciát mutat, mely egyenes meredeksége a legutóbbi időt (1993 májustól) tekintve kissé csökken, tehát az általam vázolt enyhe "elhajlás" itt megmutatkozik.

2. Az újonnan alapított ilyen szervezeteket tekintve már korántsem ennyire egyértelműen jó a lineáris trend közelítése az egész vizsgált időszakot tekintve, azonban a vállalkozásalapítások száma 1993-ra valamelyest stabilizálódik, és a trend a legutóbbi időszak értékeit már jól közelíti. (A trend és az eredeti statisztika különbsége meredeken tart a nullához.) Ebből a grafikonból (2'. ábra) nyer igazából bizonyítást az az

állítás, hogy a fenti szervezetek számának fejlődési dinamikája visszaesett, majd egy rövid lendület után lassulásban stabilizálódott.

2. ábra: Jogi személyiségű gazdasági szervezetek számának alakulása (1992-1993).

Területi bontásban megfigyelhető, hogy a legtöbb szervezet természetesen budapesti illetőségű, legalábbis ide lett bejegyezve. Az arányok azonban meglehetősen eltérők. A kft.-k 45%-a, az rt.-k 49%-a működik itt, a szövetkezeteknek is közel 34%-a, csak a vízgazdálkodási társulatok és a mezőgazdasági szervezetek vannak jelen kisebb mértékben, érthetően. Sommásan ki lehet jelteni azt, ami eddig is várható volt: Magyarország Budapestre koncentráltasága még a lakosságénál is erősebb a gazdasági tevékenységet tekintve. Az is valamennyire "papírforma"-szerű, hogy a legfejlettebb megyékben alakult a legtöbb szervezet, némi előnyököt átörökítve ezzel a korábbi rendszerből. A különböző megyékben működő szervezetek produktivitását nehéz lenne adatok hiányában összevetni. Annyi azonban a rendelkezésre álló táblákból is látszik, hogy a legnagyobb mozgás Pest és Bács-Kiskun megyékben van, itt az alapítások száma kiemelkedik. Az újonnan alapításban Pest megye már magára marad, a megszűnésekben Veszprém vezet.

A különböző társasági formákba befektetett tőke megoszlása kissé árnyalhatja az előbbieken kialakított képet. Ez az amiről kielégítő adatok nem állnak rendelkezésre. Ennek az a nyilvánvaló oka, hogy az egyes cégek a megfelelő területi cégbíróságon lettek bejegyezve, és a cégbúbságok közötti, és a külvilág felé irányuló információk mozgása még nem megoldott. A KSH, illetve a minisztériumok is elsősorban a vegyes tulajdonú szervezeteket, azon belül a közös vállalatokat Egyelik. Ezek tőkemutatóival később foglalkozom.

A gazdasági társaságokba befektetett tőke szervezeti formánkénti megoszlásáról el lehet azért néhány gondolatot mondani.

Azokban a társaságokban, ahol nem történt tőkebevonás, az átalakulásba leginkább az addig felhalmozott eszközök és források kerültek bele, ennek következményeként természetesen az eddigi adóssághányad is. Másrészt tudjuk, hogy a vállalkozói szféra hitelfelvételei most már lassan három éve stagnálnak, így a többség a nagyok közül sem gondolhat növekedésre. A Leginkább felfutott kereskedelmi tevékenység, ahova viszonylag kis mennyiségű tőke áramlott, a legtöbb tőkét a feldolgozóipar birtokolja, azonban ezek legnagyobb része befektett eszköz. Mivel a pontos adatok közlésére nincs mód, további elemzést majd csak azok tanulmányozásával szeretnék tenni.

A jogi személyiség nélküli gazdasági szervezetekről, nem nyereségérdekeltségű szervezetekről

Ezen kategóriában három szervezetet szeretnék kiemelni: az egyéni vállalkozásokat, a betéti társaságokat (az összes 1992-ben alakult ilyen szervezet 58,4%-a), ill. a nem ide csoportosítandó, egyéb nem nyereségérdekeltségű szervezeteket.

Az egyéni vállalkozói formát nagyon sokan választották 1992-ben (azóta van róla kimutatás), vélhetően a megélhetés egy biztosabb formáját keresve. Az 1992-es év végéhez tartozó 606.307 vállalkozó száma 1993 júliusra 10,7%-kal 671.398-ra nőtt. Érdekes az is, hogy mivel foglalkoznak az egyéni vállalkozók. A KSH Statisztikai Havi közleményeiben megjelentek szerint 1992-ben átlagosan 37,3%-uk szellemi szabadfoglalkozású, 39%-uk kisiparos, 33% kiskereskedő, ill. 0,7%-uk a mezőgazdaságban dolgozik önállóan. El lehet gondolkodni rajta, hogy ha a gazdaság tovább zsugorodik, közeledve a káosz felé, ezen vállalkozók jó része is potenciális munkanélkülivé válik. A kérdés persze ott merül fel, hogy mi kerül többre az államnak: a kisvállalkozói elkozmetikázott adótól elesni, vagy a szabályozás béklyóitól mozdulni nem tudó vállalkozónak fizetni a munkanélküli segélyt?

Az első variáció a költségvetés kiadásait nem növeli, de egy kalkulált jövedelemfől esik el az állam, amely így a költségvetés kiadási oldalán nem tud kiadásokat ellentételezni, tehát ez a megoldás költségvetési hiányt indukál.

A második variáció is dupla ráfizetés: a munkanélküli segély fizetése mellett (egy kiadás) van egy másik veszteség is, az el nem végzett "munka" opportunity costja (még egy kiadás).

Nyilvánvalóan észre kellene venni a kormány részéről, hogy a nagyobb adójövedelmek reményében először az adókat kellene pl. átlagosan 30%-al csökkenteni, majd ezek után az adóbehajtó apparátust olyan eszközökkel ellátni, hogy

képes legyen az adót be is hajtani. Fontos még itt az adóbevallások egyszerűsítése olyan értelemben, hogy egy tetszőleges, pénz- vagy árumozgást maga után vonó tevékenység adóztatott vagy sem. Magyarán: a még jelenlevő szubjektív elemeket ki kell küszöbölni az adóbevallások elbírálásából, a lehető legnagyobb mértékben. Ezenkívül egy szigorúbb büntetőjogi szabályozás is döntő fontosságú, s az adótörvényhez is hozzá kell majd nyúlni még.

Féli Józsefné jogosan emeli ki, hogy a közkereseti társaságok formája egyre nagyobb népszerűségnek örvend, számuk 1992-ben több, mint a 2,5-szörösére emelkedett, de az arányuk még így sem nevezhető jelentősnek (1,7%). Nagyobb a részarányuk a lakásépítő közösségeknek (12,7%), és fontos megemlíteni, hogy a gmk-k száma jelentősen csökkent 1991-hez viszonyítva, azonban még 1992 végén is 24,9%-át teszik ki a nem jogi személyiségű gazdasági szervezeteknek.

A betéti társaságok lesznek az elkövetkező időszak kevés tőkével rendelkezőinek legkedveltebb befektetési formája, főleg a viszonylag kedvező adózás miatt. 1992-ben számuk az előző évhez képest majdnem megduplázódott, és 1993-ban a dinamikus növekedés folytatódott.

Megemlítem még az egyéb, nem nyereségérdekeltségű társadalmi szervezeteket (non-profit szervezetek). Számuk 26,6%-al volt több, mint 1991-ben. Ide tartoznak a különböző vallási szervezetek, baráti társaságok, alapítványok, egyesületek. 1993-ban ez a növekedési ütem, amely tavaly jellemezte ezt az aggregátumot, jelentősen lecsökkent, augusztusig 12,5%-os volt, de csökkenő tendenciát mutatott.

Féli Józsefné megemlíti a szektorral kapcsolatban, hogy az ugyancsak ide tartozó külföldi cégek hazai érdekeltségeinek száma is nőtt, bár a szektornövekedést csak némileg meghaladó 26,6%-al.

Szervezetek a népgazdasági ágakban

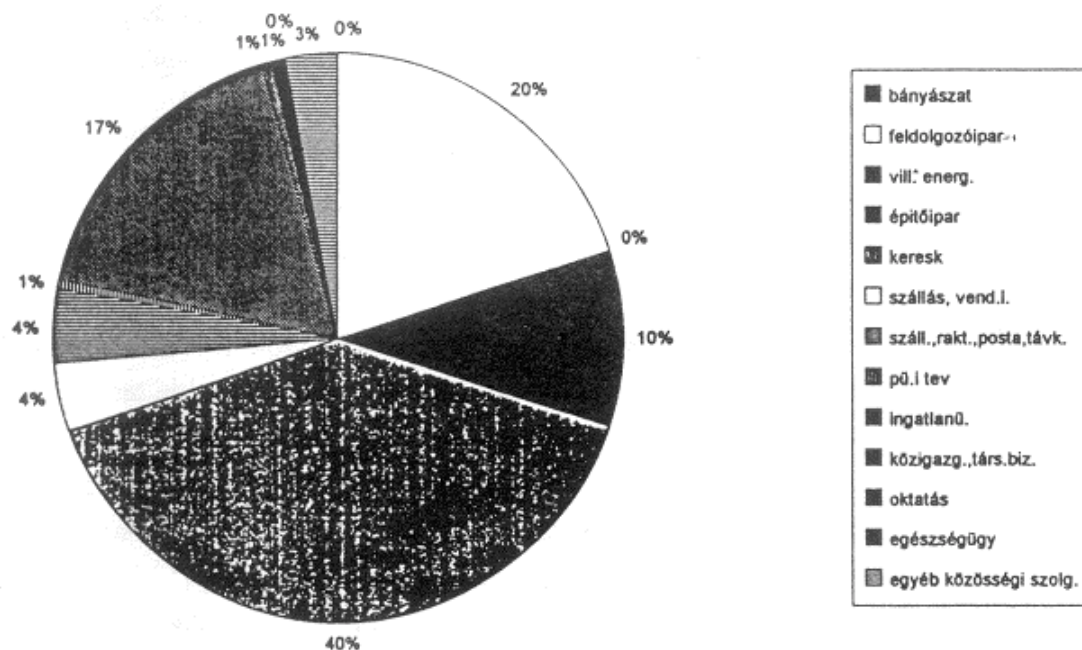
Itt röviden bemutatom, hogy a jogi személyiségű gazdasági szervezetek a népgazdaság mely ágaiban és milyen intenzitással vesznek részt. Emellett összehasonlítást teszek röviden az 1992-1993-as változások bemutatására.

A KSH Statisztikai Havi Közleményeiben a vállalatok, a kft.-k, az rt.-k, ill. a szövetkezetek szerepelnek kiemelt kategóriaként. A tábla bontásában jól kiemelhetők mind az abszolút, mind az összehasonlító adatok.

Vállalkozási formák szerint tekintve a táblát, a vállalatok legnagyobb arányban a feldolgozóiparban képviseltetik magukat 1992-ben (35,8%), ez az arány 1993 elejére némileg visszaszorul 34,9%-ra, miközben a vállalatok száma 23%-al csökken. A kereskedelemben 15%uk, az ingatlanok terén 13,96%uk tevékenykedik.

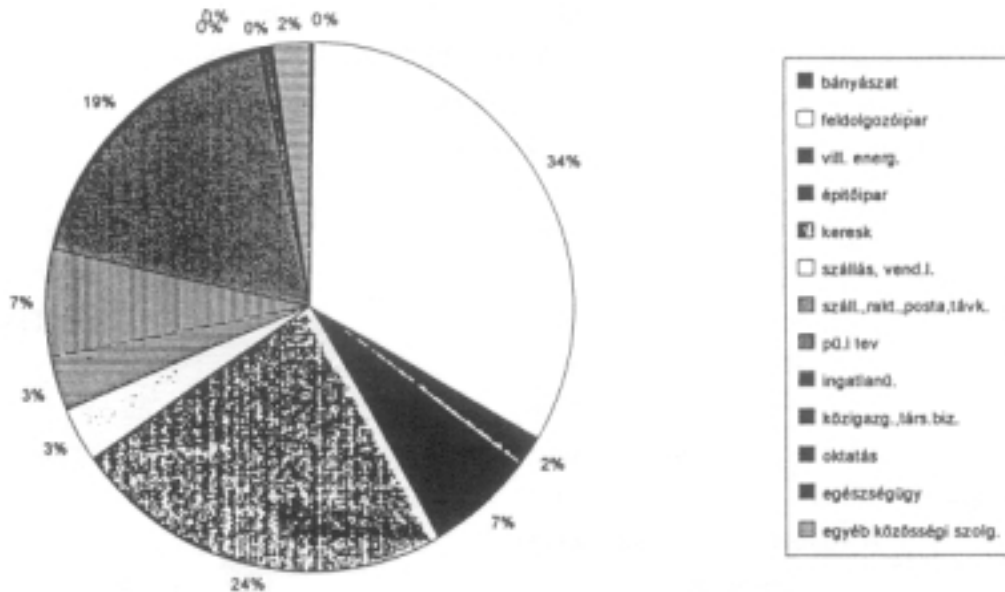
MŰHELY

A kft-k mennyiségileg ebben a bontásban is meghatározóak, 38,3%-uk foglalkozik kereskedelemmel, 19,4%-uk dolgozik a feldolgozóiparban, 16,9% -a a kft.-knek ingatlanügyletekkel, bérbeadással foglalkozik. 1993-ban ezek a tendenciák erősödtek, már 38,5% foglalkozik kereskedelemmel, 1992-höz képest 17,9%-kal több, a feldolgozóiparban 16,4%-kal több kft.-t találunk, míg 15%-os a számaránynövekedés az ingatlannál. A kft.-k szervezeti formában mégis leginkább a szálláshely szolgáltatás, vendéglátás ágat uralják, ahol a tevékenykedő cégek 94,8%-a kft. Legkevésbé a pénzügyi tevékenységekben vannak otthon, itt a részvételi arány mindössze 45,9%, egyébként minden más nemzetgazdasági ágban 50% fölött van.

3. ábra: Korlátolt felelősségű társaságok ágazonkénti megoszlása (1992-1993).

Az rt.-k 31,8%-a a feldolgozóiparban, de 24,3%-a a kereskedelemben; 18,6%-a az ingatlanpiacon tevékenykedik. Ezek a számarányok 1993 első felévére 32,1%, 22,6%, 17,8%, míg az rt.-k száma 23,9%-al nőtt. Az rt.-k szervezeti szempontból leginkább a pénzügyi tevékenységben (17,98%), ill. a villamosenergia-iparban (17,85%) jelentősek, a legkisebb arányban az oktatásban vesznek részt.

4. ábra: Részvénytársaságok ágazatonkénti megoszlása (1992-1993).

A szervezetek közül a legtöbb az ingatlanpiacon tevékenykedik (26,9%), fontos még a mezőgazdaság (21,19%), a feldolgozóipar (19,22%), az építőipar(16,06%). A 1993 első félévi tendenciák: 26,1%, 23,7%, 18,6%, 15,25%. Megfigyelhető tehát a szervezeti forma bizonyos térvesztése, ezt igazolja a mindössze 5,2%-os növekedése a működő szervezeteknek. Nyilván még mindig a mezőgazdaságban és a halászatban a legmeghatározóbbak (44,35%) , viszont villamosenergia-, víz-, és gázellátásban egyáltalán nem vesznek részt.

Érdeemes még megemlíteni, hogy a legtöbb cég 1993-ban a kereskedelemben, javítási, karbantartási szolgáltatásokban vesz részt (34,35%), ezt követi a feldolgozóipar (19,65%), majd az ingatlanpiac (18,07%). Mindössze két jogi szervezet működik a társadalombiztosításban, már 188 a bányászatban (1992-ben 90!).

Vegyes- vagy külföldi tulajdonú szervezetek

Az adatállomány, amely itt feldolgozásra kerül, a Világgazdasági Kutatóintézet összeállítására, a KSH, az MNB és az NGKM adataira támaszkodik. Nem célom a teljes külföldi befektetett tőke bemutatása, hanem a szervezetek formáira támaszkodva csak az általam legfontosabbnak tartott részeket emelem ki, elsősorban 1993-ra vonatkoztatva, gondolva a levonandó konklúzió esetleges közvetlen összefüggéseire is.

Bevezetésként meg kell említeni, hogy Magyarország nemzetközi megítélése 1993-ban is kedvező, az alábbi fő szempontok alapján: politikai stabilitás, a piaci intézményrendszer erősödése, a külgazdasági diplomáciában elért eredmények, a

magánvállalkozások számának növekedése, a forint stabilitása, a külföldiek számára biztosított *de facto* konvertibilitás, jól képzett és relatíve még olcsó humán erőforrások.

Meskó Anna is feldolgozza a külföldi érdekeltségű vállalkozásokat, és az 1989-1991-es tapasztalatok alapján a következő megállapításokat teszi:

1. A vegyesvállalatok gazdasági hatását elemezve nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a külföldi tőke 84%-a a 100 millió Ft feletti alapítói vagyonú szervezetekben található.

2. Ingadozóan alakult a tőkebefektetések nagysága: 1989-ben 23,2 millió Ft/fő, 1990-ben 16,4 millió Ft/fő, 1991-ben 23,6 millió Ft-fő.

3. 1991 végén a külföldi érdekeltségű cégek alapítói vagyona az összes vállalati vagyon 20%-át tette ki. A mérlegbeszámolót benyújtó gazdálkodó szervezetek alapítói vagyona 19%-al, a vegyesvállalkozásoké 74%-al nőtt év alatt.

4. A külföldi érdekeltségű vállalkozások vagyonarányos nyeresége a 100 millió Ft alapítói vagyonúakat tekintve kisebb a magyarokénál, vagyonarányos eredményük is kisebb (20% - 17%).

1992-ben 1.531 külföldi tulajdonú gazdasági társaságot jegyeztek be, 1993 I. félévében 957-et. Jelenleg ez a külföldi befektetési forma látszik megerősödni a vegyesvállalattal szemben.

Ágazati bontásban figyelhetjük meg a befektetési struktúrát. A több külföldi befektetések az egyes nemzetgazdasági ágakban a következőképpen alakultak:

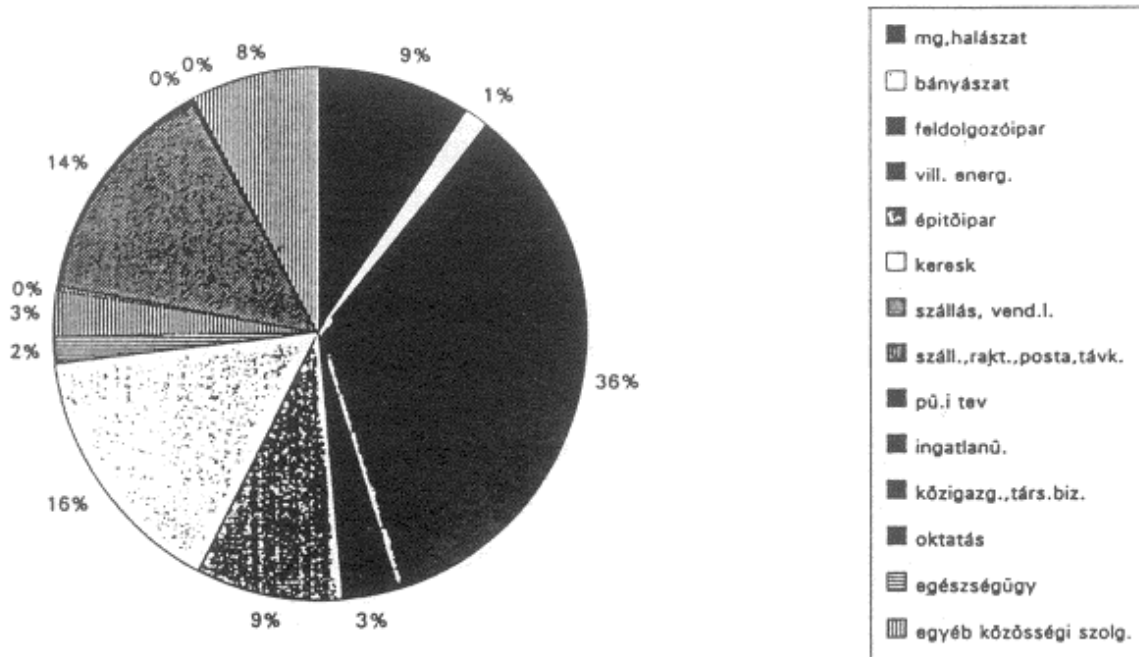
1. A kereskedelem a legfontosabb terület a cégalapítás szempontjából (a vegyes tulajdonú cégek 52,76%-át itt gründolták), ám az alapítói vagyon csak a harmadik legnagyobb ebben a szektorban (az összes befektett külföldi vagyon 16,88%-a).

2. A feldolgozóiparban már jóval kevesebb a közös tulajdonú vállalat (14,4%), azonban az ide fektetett tőke a legnagyobb: az összes alapítói vagyon 39,9%-a. Ez szerkezetileg a gépipar, vegyipar, élelmiszeripar között oszlik meg dominánsan: a gépipar 12,23%-ot, a 6,7%-ot, az élelmiszeripar 11,67%-ot szakít ki a közös szeletből.

3. A pénzügyi befektetések, amelyek elsősorban bankokat, banksoportokat működtetnek Magyarországon (főleg hazai apparátussal), a befektetések 31,01%-át adják.

4. Alapvetően az a vélemény fogalmazódik meg bennem, hogy a külföldi befektetések ágazati struktúrája hasonlít a hazai szervezetek gazdasági ágak szerinti csoportosításához, hiszen a magyar és a külföldi egyaránt fel tudja mérni az adott politikai-gazdasági történetet (természetesen a költség minimalizálásé a vezető szerep, tehát a külföldi befektető nem akar egy adott költség szintet meghaladni), a külföldi befektető is az ágazati struktúra "lyukait" keresi, vagy piacot akar telíteni.

Emellett meg kell vizsgálni azt is, hogy milyen befektetett tőke jelent meg 1992-ben ágazati bontásban és létszám-kategóriák szerint a vegyes és teljesen külföldi tulajdonú szervezetekben.

5. ábra: Közös vállalatok ágazonkénti megoszlása (1992-1993).

A következőkben először a vegyesvállalatokról lesz szó. Igen érdekes, hogy számuk 1992-ben erősen csökkent, 1993 első felében összességében számuk megfeleződött.

A KSH adatait elemezve kiviláglik, hogy a vállalatok közötti tőkebefektetések tagnagyobb része a feldolgozóiparba esett, itt a legmagasabb a külföldi érdekltség is. Az ezt követő gazdasági ág a pénzügyi tevékenységek, ill. még a kereskedelem emelhető ki. Ezek után a többi nemzetgazdasági ágban eloszlanak a befektetések. Nagyon alacsony a külföldi részvétel a költségvetési szektorban, főleg az egészségügyben. Itt kell megemlíteni, hogy a villamosiparban ugyan a legelenyészőbbek a befektetések, azonban itt később a privatizáció is bekapcsolódik.

Az ÁVÜ felmérése szerint a külföldi befektetések 88,45%-a az iparba, 0,47%-a a kereskedelembe, 1,12%-a a szolgáltatásokba irányult (1993. I. félév).

Egyre inkább az a jellemző, hogy a külföld szívesebben szerez meg teljes vállalatot, alapít céget, mintsem, hogy valakivel közösködjön. Ez teljesen érthető, gondolni kell itt a nyugat piacszerző, de "vállalatújító" tevékenységére is.

A befektetések országokra bontva és a cégek számát és a bevitt tőkét tekintve is Németország vezető szerepét hozzák. A szervezetek száma szerint Ausztria, Kína, FÁK, a tőkemennyiséget tekintve Olaszország, Franciaország, Ausztria, Hollandia a további sorrend. Ezek az adatok is 1993 első felévére vonatkoztak.

Összefoglalás

A dolgozat több problémakört is érintett a gazdasági szervezetek kapcsán, amelyek tanulságait az alábbi pontokban foglalnám össze:

1 A téma még nem tekinthető lezártnak, mivel a gazdasági szervezetek száma változásának makroökonómiai hatásait még nem elemeztem kellő részletességgel. A dolgozat további feldolgozásának kereteit a vegyes, illetve kizárólagosan magyar tulajdonú szervezetek egymásra hatásával, ennek tényfeltáró vizsgálatával lehetne folytatni. Érdekes probléma a nemzetgazdasági ágak sajátosságai és a benne megvalósuló szervezeti formák összefüggése is.

2. A dolgozat alaptételére visszatérve a következő gondolatokat fogalmaztam meg:

a, A jelenlegi tőkefelhalmozás nálunk előre láthatóan egy elhúzódozó folyamatként jelenik meg. Ezt azzal lehet indokolni, hogy a gazdasági szervezetek számának ugrásszerű növekedése eddig elmaradt, az újonnan alapítások visszaestek, nagyobb fluktuáció csak a tőkeszegényebb vállalkozásoknál tapasztalható. Ide tartozik, hogy a kft-k jelentősége csak akkor nőhet, ha azokban egyre nagyobb tőke fordul meg, és ekkor egyidejűleg a nyereség többsége nem fogyasztási célokat szolgál.

b, A szervezeti formák természetesen teljes komplexitásukban képtelenek feltárni a mikrogazdaság problémáit, mégis a dolgozat alapján el kell fogadni: kiváló jelzés lehet a gazdaságpolitikus számára egy-egy vállalkozási forma felfutása vagy visszaesése. Egy nemzetgazdasági ágban ugyanis mindig megfigyelhetők ágakat domináló szervezeti formák, ezek viselkedése jelenti a gazdasági ág működőképességének indikátorát.

c, Idealizmus lenne azt állítani, hogy nálunk már a valódi tőkés gazdaság működik. Valószínűleg nem olyan egyszerű kilépni saját árnyékunkból és tiszta lappal játszani a gazdasági "pókerjátékot". Egyelőre azonban mindenkinek osztottak lapot, és aki nem él vele, kétségtelenül hátrányba kerül.

Van reális esélye az utánunk következő generációnak arra, hogy ő már valóban tisztában legyen e világ működési rendszerével, és tanulva az átalakulás keserves józanodásából (Veress (1993)), újat alkosson.

Irodalomjegyzék

- Czelnai Éva (1993): *Csend vihar után* FIGYELŐ, 1993. aug. 12.
- Deane, Phyllis. (1984) : *A közgazdasági gondolat fejlődése* (KJK, Budapest)
- Féli Józsefné (1993): *A gazdasági szervezetek számának alakulása 1992-ben*,
Gazdaság és Statisztika, 1993/3.
- Kapásiné Búza Mária (1993): *Beruházások Magyarországon* FIGYELŐ, 1993. jan. 7.
- Kopányi Mihály (szerk., 1991): *Mikroökonómia* (Aula, Budapest)
- Meskó Anna (1993): *A külföldi érdekeltségű vállalkozások helyzete 1989-91* Gazdaság
és Statisztika, 1993/2.
- Smith, Adam (1992): *Nemzetek gazdagsága* (KJK, Budapest)
- Statisztikai Havi Közlemény 1993/1...8
- Tarján Tamás (1993): *Gazdasági növekedésünk alakulása Ausztriához viszonyítva a
20. században* Közgazdasági Szemle, 1993/9.
- Veress József (szerk., 1993): *A gazdasági transzformáció alapkérdései
Magyarországon* (Aula, Budapest)
- ?? (1993): *Megkétszereződött a befektetett tőke Magyarországon* FIGYELŐ, 1993.
okt. 21.

Samuel Bowles - Robert Boyer:

Egy bérvézérelt foglalkoztatási rezsim: jövedelemelosztás, munkafegyelem és aggregát kereslet a jóléti kapitalizmusban*

I. rész

E fejezet megvizsgálja a kapcsolatot egyrészt a bér és a foglalkoztatás, másrészt a munkaerőfeszítés, a termelékenység, a profitok és az aggnegált kereslet között. Ily módon kiegészíti az előző fejezetben hangsúlyozott kapcsolatot a profitabilitás és a beruházás között. Egy közös elméleti nézőpont különböző aspektusainak hangsúlyozásával ez a két fejezet együtt a tőkés fejlődés megértésének közös megközelítése legfontosabb jellemzőit formulázza meg.

I. Bevezetés: a Keynes-Marx szakadás és egy alternatíva

A tőkés világgazdaság második világháború utáni, történelmileg példátlan hosszú fellendülése zavarba hozta a közgazdászokat. Miért nőtt az egy főre jutó kibocsátás az 1950-1973-as periódusban az előző 130 év átlagánál háromszor gyorsabban.¹ Nem kevésbé zavarbaejtő ennek az aranykornak a késő 1960-as évekbeli felbomlása és a tartós globális instabilitás, a stagnáló életszínvonal és a magas munkanélküliség az 1970-es és 1980-as években.

E korszak megértésének és a tartós gazdasági bizonytalanság gazdaságpolitikai alternatíváinak kidolgozására ceti kísérleteket akadályozza azon két fő elméleti nézőpont közötti indokolatlan szakadás, amelyek felvetették a tőkés gazdaság instabilitásának és válságainak problémáját, azaz, amelyek rendre az aggnegált keresletre és az osztálykonfliktusra koncentráltak. A keynesi hagyomány a termékpiacokra és azokra a makroökonómiai problémákra összpontosít, amelyek ezen piacok teljes foglalkoztatási szint melletti megtisztulásának kudarcaival kapcsolatosak. A marxi hagyományokon belüli modellek az osztálykonfliktus hangsúlyozásával a munkapiacra illetve azokra a következményekre összpontosítottak, amelyek a piacok megtisztulásakor a tőkét gyengítik.

---

* A fordítás eredetije in. Marglin- S. A és Schor, J. B. (eds.) *The Golden Age of Capitalism*, Clarendon Press, Oxford 1990, pp.187-217. A tanulmányban többször idézett – ugyanebben a kötetbe 4. fejezetként felvett – Marglin, S. A. és Bhaduri, A. *Profits Squeeze and Keynesian Theory* c. tanulmány fordítása megjelent: Fordulat 1993 Tél, pp. 46-74. (A szerk.)

¹ 12 fejlett tőkés ország átlagában Maddison becslése szerint az egy főre jutó bruttó hazai termék évi 3,8 %-kal nőtt 1950-1973 között, és évi 1,19 %-kal 1820-1950 között (Maddison. 1982. 4.7 tábla).

Ezért e nézetek szerint a felhalmozási folyamat két különböző fajta nehézség következtében akadhat meg: elégtelen aggregát kereslet miatt: vagy a magas foglalkoztatás melletti profitsökkenés miatt. Az előbbi aspektust bőségesen vizsgálták az általunk "Keynes-Kalecki hagyományon belüliek"-nek nevezett elemzők, míg az utóbbit elsősorban azok a közgazdászok tanulmányozták, akiket a "munkafolyamat-iskola"-hoz tartozónak neveztek és a marxi tradícióban belül tevékenykedtek. Míg Marx elmélete a tőkés dinamikát illetően figyelembe veszi az instabilitás, és a stagnálás mindkét forrását- az értéktöbblet realizálásának válságait és az értéktöbblet termelésének válságait - a legújabb elméleti művek elszigetelten vagy az egyik, vagy a másik szílat fejtik ki.²

A munkafolyamat-iskola és a Keynes-Kalecki tradíció kölcsönös elszigeteltségének szerencsétlen következményei sehohsem olyan nyilvánvalóak, mint a fejlett tőkés országok második világháború utáni fellendülése és annak végkimerülése értelmezésében.³ Ha a munkafolyamat-iskola által előnyben részesített magas foglalkoztatás melletti profitsökkenés meggyőző magyarázatot is ad a termelési lassulásra, a bérrobbanásra és legalább néhány főbb országban a profitráta süllyedésére a késő 1960-as és a korai 1970-es években, akkor bizonyosan nem tudja megmagyarázni, hogy az alacsony foglalkoztatás, ami 1973 óta ezeket a tőkés gazdaságokat jellemezte, miért nem nyújtott alapot egy újabb, tartós fellendüléshez. Ha pedig a késői 1970-es és a korai 1980-as évek alacsony kapacitáskihasználási szintje meggyőző keynesi magyarázatot is ad a tőkefelhalmozás lassulására ebben a periódusban, egy efféle magyarázat képtelen megmagyarázni azt, hogy miért fordult meg a felhalmozási ráta hosszú, második világháború utáni gyorsulása, ami a késő 1960-as és a korai 1970-es évek magas kapacitáskihasználási szintje és élénk aggnegált kereslet mellett következett be.

E fejezetben a két megközelítést (a keynesit és a marxit) egy olyan modell segítségével integráljuk, amelyben a jövedelemelosztás egyszerre kulcsa az aggnegált kereslet meghatározásának, mint a Keynes-Kalecki tradícióban belül, és endogén eredménye a foglalkoztatás, illetve a gazdasági aktivitás szintjének, mint a neo-marxista osztálykonfliktus nézőpontban. Az eredményül kapott modellben a berráta hármass szerepet fog játszani: (1) a fogyasztási kereslet forrása, (2) az egységnyi munkaköltség

² Az egyik kivételével Thomas Weisskopf megvilágító erejű értelmezési kerete, amely integrálja a tőkés válság két aspektusát (egy harmadik, a tőke szerves összetételének növekedése miatt bekövetkezett profitráta csökkenése mellett) és értékeli ezeknek a második világháború utáni USA-ban a profitráta mozgását megvilágító erejét (Weisskopf (1979)). A disequilibrium foglalkoztatási-elmélet sok szempontból tárgyalja ezt a problémát, amikor szembeállítja a keynesit a klasszikus munkanélküliséggel. Lásd Benassy (1982).

³ Sok értelmezés – különösen azok, akik a felhalmozás társadalmi struktúrája, vagy a szabályozás elmélete keretén belül működtek, – megpróbálta mindkét hagyomány szempontjait ötvözni. Lásd Armstrong et al. (1984), Aglietta (1976), Lipietz (1983), Boyer és Mistral (1983), valamint Bowles et. al. (1983a).

alkotóeleme, azaz levonás a profitból, illetve (3) a tőke eszköze a munkafegyelmezésben (és ily módon az alkalmazotti munkaórára jutó kibocsátás meghatározója). A tőke szempontjából ezek a szerepek ellentmondóak, amelyek viszonylagos fontosságától függően a profitok eshetnek, vagy növekedhetnek a bérrel való változásával. Hasonló módon – mint majd látni fogjuk – megvizsgálva a bérnek mind az aggregált keresletre, mind az egy munkaórára jutó kibocsátás endogén meghatározódására gyakorolt hatását, a foglalkoztatás szintje pozitívan és negatívan is reagálhat a bérrel való változására, ami lehetővé teszi azon rezsimek kialakulását amelyeket rendre "bérvézérelt"-nek illetve "klasszikus foglalkoztatási" rezsimek nevezünk.⁴

A Keynes-Kalecki megközelítés és a munkafolyamat-iskolaosztják a bér olyan felfogását, amely szerint az kulcs mind a stabilitás, mind pedig a válság megértéséhez. De mindkét megközelítés számára a bér kettős, nem pedig hármas szerepet játszik a gazdaságban. Azok számára, akik az aggregált keresletre koncentrálnak, a bér a munkaadó számára költség valamint forrása a fogyasztási cikkek keresletének. A "megfelelő jövedelemelosztás" az, amelyik a bér e két aspektusát a stabil akkumulációt lehetővé tevő módon hangolja össze.⁵ A munkafolyamat-iskola másrészt a munkafegyelemre és az alkalmazotti munkaórára jutó kibocsátás endogén meghatározódására koncentrálnak, ahol a bér egyszerre a munkaadó költsége és a munkaadó eszköze a munkafolyamat ellenőrző rendszerében: nem-teljes foglalkoztatás körülményei között a magas bérek növelik a munkás alkalmazása bérleti díjának nevezhető összeget – az alkalmazott munkás jövedelme és az ő következő legjobb alternatívája közötti különbséget – és ily módon a munka fegyelmezésében egyszerre jelenti a "répát és botot". A "profitmaximalizáló bérrel az, amely kiegyensúlyozza a bérköltséget és a munkások felügyeletének költségét, vagyis a kemény (és jó) munkának a munkásból való kicsalogatása alternatív eszközeit.

Mind a keynesi, mind a marxi megközelítéssel szemben a bérrel hármas szerepe olyan modellben világítható meg, amely egyidejűleg határozza meg a reálbért és a foglalkoztatás egyensúlyi szintjét (egyúttal a munka termelékenységét és így a profitrészesedést is) a két viszony együttes hatásán keresztül. Az első, amely a reálbér és

⁴ E két rezsimek összevethető az előző, 4. fejezetben javasolt stagnacionista-megélénkítő megkülönböztetéssel a következő különbséggel: itt a reálbér a kulcsváltozó, mert a termelékenységet endogén módon határozzuk meg, míg a Marglin-Bhaduri-formula a jövedelemelosztásnak az aggregált keresletre gyakorolt hatását vizsgálja és ily módon a jövedelemrészesedéseket tekinti az elemzés kiindulópontjának. Figyeljük meg, hogy a "klasszikus" foglalkoztatási rezsimek *nem azonos* azzal a bérvézérelt növekedéssel, ahogyan a fogalmat az előző fejezetben használták! A 4. fejezetben a "profitvezérelt" pozitív viszonyt jelzett az egységre jutó profit és a kibocsátás között. Jelen modellben a klasszikus rezsimek az, amelyben a bérek és a foglalkoztatás közti viszony negatív. Mindaddig, amíg a termelékenység változó, a profit és a kibocsátás közötti kapcsolatnak nem kell a bérek és a foglalkoztatás körüli viszonyoknak ellentétesnek lennie. A kibocsátásnak és a foglalkoztatásnak nem kell ugyanabba az irányba mozognia, amikor a termelékenység a foglalkoztatással változik.

⁵ A "megfelelő jövedelemelosztás" kifejezést Malinvaud (1980)-ból vettük át.

a munkaintenzitás feletti tőke-munka konfliktuson alapuló modell az egyensúlyi reálbért a foglalkoztatás szintjének pozitív függvényeként fejezi ki, azaz: $w^*=w^*(h)$. Modellünk második alapvető viszonya egy olyan aggnegált munkakeresleti függvény; amely egy keynesi munkakeresleti függvényhez hasonló, "jövedelem egyenlő költsékezés" feltételen alapul, amennyiben a foglalkoztatás színijét többek között a reálbér függvényeként kezeli, azaz: $h^*=h^*(w)$.

Az első viszony egyszerre származik a cégek költségminimalizálásának elsődrendű feltételeiből (cég-egyensúly) és abból a feltételből, hogy miközben minden cég a bért a munka feletti ellenőrzés eszközének tekinti, egyensúly esetén az azonos munkát azonosan kell megfizetni az egész gazdaságban (béregyenlőség).⁶ A béregyenlőség és a cégegyensúly feltételeinek együttes kielégítése egy "általános munkakiaknázási egyensúly"-t (general labour-extraction equilibrium – GLEE) eredményez, amely a $w^*=w^*(h)$ viszony alapjául szolgál. A második viszony; $h^*=h^*(w)$ az "aggregát kereslet egyensúly" feltétele (aggregate demand equilibrium – ADE); ez a h mozdulatlanságának olyan feltétele, amely a termékpiacokon a többletkereslet, és többletkínálat hiányát követeli meg. Az endogén módon keletkezett munkatermelékenységi szintből és az aggregát kereslet összetevőiből vezetjük le azzal a feltevéssel, hogy a cégek mindig keresletkorlátosak és így a többletkereslet szintjével pozitívan változtatják a foglalkoztatást.

A rendszer együttes egyensúlyában (joint equilibrium – JE) a termékpiacok megtisztulnak, de a munkapiac nem. A munkapiacok kudarca a megtisztulást illetően, akár még az atomisztikus verseny és rugalmas árak illetve bérek feltevése mellett – mint látni fogjuk – abból a tényből fakad, hogy a munkások nem költségmentesen szállítják munkájukat a munkaadóknak a munkaszerződés aláírása után; ehelyett a munka intenzitása továbbra is osztálykonfliktus tárgya marad. Ebben a konfliktusban a tőkének mindig az lesz az érdeke, hogy a munkásoknak többet fizessen, mint annak legjobb következő alternatívája. Azoknak a munkásoknak, akik tudják, hogy azonos munkát tudnak találni azonos bérrel, kevés okuk van arra, hogy a menedzsment utasításait méltányolják, ha azok ütköznek a munkásoknak a munkaidőre vonatkozó elképzeléseivel, mint például a jó légkör, biztonság, vagy egyszerűen a munka közbeni pihenés. Az ily módon eredményül kapott foglalkoztatási járadék, amely az alkalmazott munkásokat illeti, egyszerre kritikus része a munkaadó munkafegyelmező stratégiájának és axiomatikus bizonyítéka a kényszerű munkanélküliség létezésének,

⁶ Ha a cégek technológiai eltérnek oly módon, hogy az érinti a kiaknázási függvényt, akkor a béregyenlőség feltevése sérülni fog, mert a cégek optimálisnak fogják találni, hogy az azonos munkákat különbözőképpen fizessék meg. Mivel feltettük, hogy a cégek azonos technológiákat használnak és a termelési folyamat, illetve a kiaknázási folyamat formálisan elkülöníthetőek, ez a lehetőség modellünkben nem merül fel.

amelyet "meg nem tisztuló" munkapiacoknak is nevezhetünk. Látni fogjuk majd, hogy a munkások közötti verseny miatt nem tünteti el ezt a foglalkoztatási járadékot.

Ha valaki az állítja – miként mi is –, hogy a munkaadók a foglalkoztatási járadék optimális szintjét választják meg, nem jelenti annak feltételezését, hogy meg tudják határozni a foglalkoztatás szintjét, jóval kevésbé, mint amennyire tudatosan hoznak létre munkanélküliséget foglalkoztatási politikájukon keresztül, a munkafegyelem fenntartása érdekében. Ezért az mikroökonómiai érvelés, amely a munkapiacok meg nem tisztulása egyensúlyi természetét mutatja be, önmagában nem nyújtja a foglalkoztatás és a munkanélküliség elméletét. A foglalkoztatás és a munkanélküliség szintjét nem a tőke munkát ellenőrző stratégiája határozza meg egyedül, hanem a munka ellenőrzésének ezen struktúrája illetve a javak és szolgáltatások iránti aggnegált kereslet kölcsönhatása.

Fontosabb eredményeinket röviden összefoglalhatjuk. Először, igen általános feltételek mellett, modellünk magas foglalkoztatás mellett profitcsökkenést jelez. Ennek következményeként a teljes foglalkoztatás melletti egyensúly lehetetlen, kivéve rendkívül szigorú feltételek mellett. A foglalkoztatás korlátozó szintjén túl az aggregát kereslet bővítésének politikája hatástalan lesz a munkafolyamat szervezésének és a bérek, illetve a munkaintenzitás meghatározásának intézményi megváltoztatása nélkül.

Másodszor, megmutatjuk, hogy a keynesi és a marxi megközelítések kombinációja egy sor, általunk foglalkoztatási rezsimnek nevezett berendezkedést hoz létre – a munka feletti ellenőrzés rendszerének kialakítását, az állami költségeknek és aggnegált keresletnek egy összekapcsolódó rendszerét. Ezen foglalkoztatási rezsimnek némelyikét bérvezéreltként jellemezhetjük, amennyiben a foglalkoztatás egyensúlyi szintje és a reálbér pozitív viszonyban vannak. Egy bérvezérelt foglalkoztatási rezsim lehetősége aligha meglepő, mivel a keynesi aggregát kereslet és a marxi munkafolyamat megközelítés logikája egymást kölcsönösen kiegészíti: mindkettő szerint (a neoklasszikus modellel éles ellentétben) a bér lehet túl magas és túl alacsony is a profitabilitás, a felhalmozás és a foglalkoztatás szempontjából. Ennek ellenére, még ha el is fogadjuk azokat a feltevéseket, amelyek igen kedvezőnek tűnnek egy bérvezérelt foglalkoztatási rezsim számára – exogén beruházási kereslet, nem takarítanak meg a bérekből –, nincs garancia arra, hogy egy bérvezérelt foglalkoztatási rezsim alakuljon ki.

Harmadszor, a foglalkoztatás színvonalának növekedése – bármi módon is történjék – a bérvezérelt foglalkoztatási rezsimet ténylegesen az ellenkezőjére változtatja. Ez az eredmény semmilyen módon nem függ a beruházási, vagy a megtakarítási függvények nem-lineáris voltától; endogén módon alakul ki a

foglalkoztatási szintnek a reálbérekre és ily módon a profitabilitásra gyakorolt hatásán keresztül.⁷

Negyedszer, ha a jóléti állam bővülése olyan formát ölt, amely csökkenti a különbséget a bér és a társadalmi bér között, akkor az eredmény bérvézérelt foglalkoztatási rezsím kialakulásának irányába fog hatni. Ily módon lehetséges a szociáldemokrata program egy szimbiotikus minősége, amely igazolja, hogy a bérnövekedés és egy megfelelő jóléti állam erősítheti a foglalkoztatást. Ennek ellenére modellünkben az is világos, hogy, hogy a munkanélküliség biztosítási segély és más, a jóléti államot jellemző jövedelempótló szociális kiadások növekedése előmozdíthatják a profitsökkenést és így veszélyeztethetik a hosszú távú felhalmozási folyamatot. Ez a "társadalmi béren alapuló profitsökkenés" azért következik be, mert a munkanélküliség-biztosítás tompítja a munkások munkanélküliség általi fenyegetettségét, ugyanakkor erősíti a munkások alkuerejét a tőkével szembeni a munkát és a fizetést illető konfliktusában. Ez akkor is érvényes, ha a jóléti állam kiadásait nem a tőke megadóztatásából finanszírozzák.

A következő szakaszban modellezzük a reálbér és a munkaintenzitás endogén meghatározódását, majd a III. szakaszban ezeket az eredményeket felhasználjuk a munkaköltségek és a profitabilitás vizsgálatára. A VI. szakaszban bevezetünk egy termékpiac-megtisztulási és az aggregát munkakeresleti feltételt, és leírjuk eredményül kapott makroökonomiai egyensúlyt és az ehhez kapcsolódó foglalkoztatási rezsimeket. Az összefoglaló szakaszban néhány feltevést fogalmazunk meg azzal kapcsolatban, hogy ez a modell milyen mértékben tudja megvilágítani a háború utáni fellendülést és annak végét.

Mindvégig alkalmazzuk a nagymértékben kompetitívnek, de rövidtávúnak nevezhető feltételeket. Minden szereplőről feltesszük a tökéletes informáltság melletti optimalizáló viselkedést; a munkakínálatot, a technológiát és a tőkeállományt azonban konstansnak tekintjük. Mivel a beruházás és a kapacitás-kihasználás általános kérdéseit az előző fejezet már felvetette, mi az aggregát kereslet keletkezését és a termékpiac megtisztulásának feltételeit azzal a feltevéssel modellezzük, hogy a beruházási javak iránti kereslet és a nettó export exogén módon meghatározott, ami lehetővé teszi számunkra, hogy leegyszerűsített módon koncentráljunk a megtakarítások, a kormányzati kölcsönfelvételek és a bérekből, illetve a társadalmi bérekből finanszírozott fogyasztás-cikk-kereslet meghatározódására. Először a berráta és a munkaintenzitás meghatározódásával foglalkozunk.⁸

⁷ Ez az eredmény összevethető Marglin és Bhaduri hasonló következtetésével, egy olyan IS-görbe lehetőségére vonatkozóan amelynek van stagnacionista és megélénkítő szegmense. A két eredmény egymást kölcsönösen kiegészíti, mivel a mi megállapításunk, amely a magas foglalkoztatás melletti profitsökkenésen alapul, nem használja fel a beruházási függvény nem-lineáris jellegét.

⁸ A beruházásnak a profitabilitástól és ily módon a bérköltségektől való függése könnyen bevezethető volna. Lásd Bowles és Boyer (1988).

II. Munkafegyelem, az optimális bér és egyensúlyi munkanélküliség

A gazdaság standard walrasi modellje a termelési folyamatot két egyenletként mutatja be: a termelési függvénnyel és egy költségfüggvénnyel. A költségminimalizálás magatartási axiómája mellett ez nyújtja a legtöbb neoklasszikus és keynesiánus makroökonómiai modell kínálati oldalának alapját. De, ha az egy órára jutó munkainput nagysága és minősége endogén módon változik, akkor ez a megközelítés értelmetlen, mert a termelési függvény munka változója – a ténylegesen elvégzett munka – nem azonos a költségfüggvény munka változójával – a bérelt munkaórákkal. Egy harmadik egyenletre van szükség, olyanra, amely a bérelt munkaórákat viszonyítja az elvégzett munkamennyiséghez. E harmadik viszonynak – amit *munkakiaknázási függvény*-nek nevezhetünk – központi jelentősége van megközelítésünkben, mert – mint azonnal látni fogjuk – alapot nyújt ahhoz, hogy a munkaintenzitást és a berrátát a foglalkoztatási szint – és ezért endogén – függvényévé tegyük.

Mivel a munkaintenzitás – az egy óra alatt teljesített munka – endogén módon meghatározott, különbséget kell tennünk munka erőfeszítés, munka és munkaidő között. Az előbbit erőfeszítés-egységekben merjük, az utóbbit órákban.⁹ Vegyük egy reprezentatív cég – a gazdaságot alkotó sok cég közül az egyik – termelési függvényét:

$$Q = Q(L) = qeH, \quad (1)$$

ahol

Q = időperiódusra jutó kibocsátás szintje,

L = az e periódus alatt termelésre fordított munka mennyisége,

H = a cég által a periódus alatt bérelt munkaórák száma,

e = a bérelt munkások által egy óra alatt teljesített munkamennyiség,

q = munka-erőfeszítés egységére jutó kibocsátás (konstans).

A munka intenzitását, e -t a munkások és a munkaadók is befolyásolják, egyénileg, vagy a szakszervezetekben, munkaadói szövetségeken és az államon keresztül cselekedve. A kollektív interakciók e formái és az eredményezett kollektív alku-megállapodások, egészségügyi és biztonsági szabályozások, munkanormák, illetve a munkások

⁹ Paradox módon a munka-erőfeszítést éppen mérésének nehézsége teszi oly fontossá a termelési folyamat közgazdasági elmélete szármára – ha költség nélkül megfigyelhető volna, akkor a cég erőfeszítést vásárolhatna munkaidő helyett – és ugyanezért rendkívül nehéz tanulmányozni. Ismereteink szerint Schor (1988) az egyetlen tanulmány, amely a termelési folyamatot makroökonómiai összefüggésben a munkaintenzitás tényleges mértékegységeinek felhasználásával tanulmányozta. Ennek ellenére jelentős mennyiségű közvetett bizonyíték van arra, hogy az erőfeszítés változékonysága a munkakapcsolatok és a makroökonómiai feltételék eredménye. Lásd Naples (1986), Schor és Bowles (1987), Weiskopf et. al. (1983) és Rebitzer (1987).

ellenállása és a munkafolyamat iránti elkötelezettségük biztosítja az e -t meghatározó intézményi keretet.

Az egyes munkások által egy óra alatt teljesített munkamennyiséget – e -t – megközelítő értelemben – az egyes munkások és munkáscsoportok választják meg a fenti környezetre és a munkaadók munkakiaknázási stratégiájára válaszul, a külső munkapiac és a munkánélküli-biztosítási segély mellett. Az egyszerűség kedvéért feltesszük, hogy az emberek keményebben dolgoznak, ha magasabbak (a munkások számára) annak költségei, ha az erőfeszítéseik szintje a menedzsment várakozásai alatt maradnak.¹⁰ Feltételezzük továbbá, hogy a munka homogén; valamint nincsenek felvételi, képzési és elbocsátási költségek. Ily módon a munka intenzitása a munkakiaknázási-függvény alapján határozódik meg:

$$e = e(w_c),$$

ahol

$$e' > 0, e'' < 0 \text{ és } e(0) = \underline{e}, \quad (2)$$

ahol

w_c = a munkás munkája elvesztésének várható költsége; és

e = a munkások által önkéntesen teljesített munka intenzitása, $w_c = 0$ esetén.

A munka elvesztésének várható w_c költsége a munkás folyó jövedelme és a munka elvesztése esetére vonatkozó jövedelmi kilátások súlyozott átlaga közötti különbség. Így w_c függ a folyó bértől, az újrafoglalkoztatás valószínűségétől, a várható újraalkalmazás bérétől és a munkánélküli-biztosítás nagyságától vagy hasonló, rászorultságon alapuló szociális segélyektől.¹¹ Nagyon leegyszerűsített formában,

$$w_c = w - (h \cdot w_a + (1 - h)w_u) \quad (3)$$

ahol

w = a munkás folyó bére;

¹⁰ Egy teljesebb modell számolna a munkaadóknak a munkásokat ellenőrző, vagy felügyeleti rendszerével és a menedzsment kívánságai alatt teljesítő munkások elbocsátásának változó valószínűségével, mint például Bowles (1985). Ez esetben semmit sem veszítünk annak feltételezésével, hogy a tévelygő munkás leleplezésének valószínűsége a menedzsment részéről exogén módon meghatározott és azt a kétségtelenül extrém feltevést alkalmazzuk, hogy a menedzsment számára elégtelen szinten teljesítő munkás leleplezése esetén mindig elveszti munkáját. Paradox talán az, hogy miközben konfliktusos munkafolyamatot feltételezünk, explicite nem modellezük a főnökök szerepét a munka irányításában. Ha explicite modellezni akarnánk a felügyeleti munkát, akkor jelentős mértékben ki kellene bővíteni modellünket. Különösen fontos amiatt, mert amennyiben ésszerűnek tűnik, hogy a felügyeleti munka ne változzék a foglalkoztatási rátával – a főnökök fix munkát végeznek, ami nem változik a kibocsátással –, akkor nemcsak a munkafolyamatnak, hanem a felügyelet rögzített óraszámát is figyelembe vevő egy munkaórára jutó kibocsátás ciklikus viselkedésének (a felügyelet rögzített óraszámát is beszámítva) és a munkaköltségeknek is egy realiztikusabb képét kapnánk eredményül: a foglalkoztatás alacsony szintje mellett a munka termelékenységéje pozitívan változna a foglalkoztatással, a foglalkoztatás magas szintje mellett pedig azzal ellentétesen.

¹¹ Idősoros becsléseket végeztek a w_c -re az USA-ban és az Egyesült Királyságban. Lásd Schor és Bowles (1987) és Schor (1988).

- w_a = a munkás alternatív foglalkoztatás esetén várt bére, ha a munkás számára munkája elvesztése esetén egy alternatív munka biztosítva van;
- w_u = munkanélküliségi biztosítás és egyéb jövedelem-pótló kormányzati támogatás, amelyre egy munkás számíthat;
- h = annak valószínűsége, hogy biztosítva van egy alternatív munkalehetőség munkás munkájának elvesztése esetére.

Az újrafoglalkoztatás h valószínűsége meggyőző módon egyenlővé tehető a munkakeresletnek, a munka kínálatához viszonyított rátájával, vagy a foglalkoztatás rátával. Az egyszerűség kedvéért feltesszük, hogy a bért, az alternatív bért és a jövedelempótló "szociális bért" mind a termelt javak egységeiben fizetik. Feltesszük, hogy minden szociálisbér-költséget kormányzati adósságból finanszíroznak, ily módon félretoljuk a profit, vagy a bérek adóztatásának problémáját. Megszerkesztéséből világos, hogy w_c -t értelmezhetjük foglalkoztatási járadékként is, azaz olyan jövedelemként, amely a munkás munkájának második legjobb alternatívája feletti és azt meghaladó munkarészével kapcsolatos.

Mivel a kiaknázási függvény mikroökonomiai logikáját tanulmányok egy sorában már feltártuk (lásd Bowles (1985) és az ott található hivatkozásokat), elegendő annyit mondani, hogy *ceteris paribus* és w_a -nál kisebb w_u esetén a munkás munkaerő-feszítése h -nak, az új foglalkoztatás találása valószínűségének negatív függvénye, és – ezzel összefüggésben – a munka-erőfeszítés a berráta pozitív függvénye.¹² Továbbá, a ténylegesen bevezetett munkaadói stratégiák tartományában a munka-elvesztés költsége megváltozásának hatékonysága munkaerő-feszítés ösztönzése tekintetében (e -nek w_c -re vagy e' -re vonatkozó deriváltja) csökkenő függvénye w_c szintjének, azaz $e'' < 0$.

A cég problémája H és w olyan megválasztása, amely maximalizálja az r profitrátát. A tőkeállományt önkényesen egységnyivel téve egyenlővé, a profitráta egyenlő az összprofittal, és

$$r = (qe - w)H \tag{4}$$

A cég ahhoz a kívánt Q_d értékesítés megtermeléséhez szükséges munkaórát bérel, és ezért a foglalkoztatása:

$$H = Q_d / qe \tag{5}$$

és

$$r = (qe - w)Q_d / qe, \tag{6}$$

vagy

$$r = \left(1 - \frac{w}{qe}\right) Q_d. \tag{7}$$

¹² A termelés osztálykonfliktus-elméletének mikroökonomiai logikáját Bowles (1985) fejte ki, amelyben megkülönbözteti ezeket az általában "hatékonysági bér"-modelleknek nevezett koncepcióktól.

Ha megengedjük, $w/e=c-t$, az órabérnek az egy óra alatt teljesített munkához viszonyított rátája, avagy a munka egy tényleges egységének költsége:

$$r = (1 - c/q)Q_d. \quad (8)$$

A w/qe (vagy c/q) kifejezés az egységnyi kibocsátás költsége a kibocsátás egységeiben, vagy ezzel egyenértékű módon, a kibocsátás bérhányada. Mivel a tőkeállomány egységnyi, ezért a profitráta egyenlő a profithányad ($1-w/qe$, amely a kibocsátás bérhányada) és a kibocsátás szorzatával. A profit maximalizálásához ezért a cégnek w/e -t kell minimalizálnia.

Feltéve, hogy a cég kibocsátásának szintje nem változtatja meg a munkakiaknázási folyamatot, a cég lépésről lépésre cselekedhet: először meghatározza a költségminimalizáló w -t, és ezután meghatározza a kibocsátás szintjét.¹³

Egy adott különös kiaknázási függvény mellett természetesen meglehet, hogy a cég nem képes saját optimális w^o bérét bevezetni, ha a munkások szakszervezete képes "tetszik, vagy nem tetszik" ajánlatot tenni.¹⁴ Maga az optimális bér a munkaadók, mint a munka vásárlói közötti verseny struktúrájától és a w_n szociálisbér szintjétől fog függeni. Mi itt a cég stratégiájának ez utóbbi intézményi meghatározójára fogunk koncentrálni.¹⁵

Ahhoz, hogy a cég minimalizálja c -t, megpróbál olyan w -t megállapítani, ami egyenlővé teszi a kiaknázási stratégia határhatékonyságát annak átlagos hatékonyságával, vagyis megkísérli egységnyi munkaköltség bérre vonatkozó deriváltját nullával egyenlővé tenni:

$$\frac{d(w/e)}{dw} = e_w - \frac{e}{w} = 0, \quad (9)$$

ahol e_w az e -nek w -re vonatkozó deriváltja, azaz

$$e_w = (e') \left(\frac{dw_c}{dw} \right). \quad (10)$$

Mivel w_c -ben minden kifejezés a cégre nézve exogén a w kivételével, a munkások alternatív jövedelem-áramlása: $hw_a + (1-h)w_c$ egy exogén mennyiség: $\underline{w}$, ezért $w_c = w - \underline{w}$, és dw_c/dw egységnyi, ezért a cég által fizetett bér egységnyi növekedése w_c -t egységnyivel növeli.¹⁶ Ez esetben a cég költség minimalizálásának elsőrendű feltétele egyszerűen

¹³ Szigorúan szólva az a fellesés, hogy a kiaknázási függvény és a termelési függvény elválasztható egymástól és így a cég lépésenként járhat el. nem realiztikus: lehet, hogy a nagyobb cégeknek a kicsikétől eltérő problémáik vannak a munka kontrollját illetően, és egy egyéb inputokkal kibővített modellben a technológia megválasztása általában megváltoztatja a munkafolyamat költségellenőrzését és a munkának a munkaerőből való kiaknázásának nehézségét. A technológia és a munkakiaknázás viszonyáról lásd Marglin (1974) és Bowles ("Social Institution and Technical Change" in Goodwin et al., 1988).

¹⁴ Az "o" felső indexszel jelöljük a cég optimális bér ajánlatát, amely a cég egyensúlya általunk adott meghatározásának felel meg. A "*" felső index az általános munkakiaknázási egyensúlyban jelöli a bért, vagyis akkor, amikor a cégegyensúly és a béregyenlőség is érvényesül.

¹⁵ Egy kollektív béralku-modell hasonló eredményt adna.

¹⁶ A cégek természetesen felismerhetik, hogy a bérmegállapításuk befolyásolja más cégek bérmegállapítási mintáit akár vezető szerepet játszván a bér megállapításában, akár kollektív alkumegegyezéseken keresztül.

Feltéve például, hogy a cégek $\frac{dw_a}{dw}$ -t nulla helyett egységnyivel teszik egyenlővé, érdekes alternatív elsőrendű

feltételsort kapunk, ami bővebb tárgyalást igényelne, annál mint amit itt nyújtani tudunk. A nemzetgazdaságok jelentős mértékben eltérnek abban, hogy milyen kiaknázási stratégia és bér-megállapítási minta alkalmazható

$$e' = e/w, \quad (11)$$

ami lehetővé teszi számunkra, hogy az optimális bért a következőképpen definiáljuk:

$$w^\circ = e/e'. \quad (12)$$

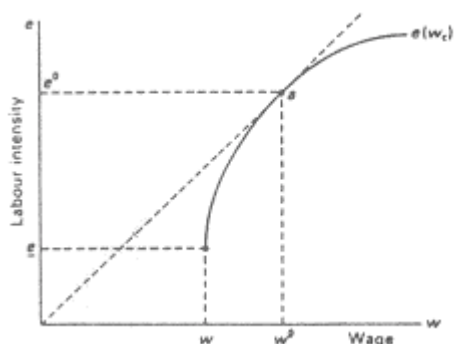
A cég költségminimalizáló problémáját az 1. ábra illusztrálja.

A cég egyensúlyának komparatív statikus elemzése megmutatja – nem meglepő módon –, hogy a h foglalkoztatási ráta, vagy a w_c állampolgári bér növekedése növelni fogja w° -t. Ezért

$$dw^\circ/dh = (dw/dh)(dw^\circ/dw) = (w_a - w_c)(we'' - e')/we'' \quad (13)$$

és

$$dw^\circ/dw_u = (dw/dw_u)(dw^\circ/dw) = (1-h)(we'' - e')/we''. \quad (14)$$

1. ábra: Optimális bér cég egyensúlyban, endogén munkaintenzitás esetén.

Mindkét egyenlet jobb oldalán az első kifejezés rendre a foglalkoztatási ráta, vagy a szociálisbér növekedésének hatása a munkás alternatív jövedelem-áramlására, ami mindkét esetben pozitív. A számláló és a nevező megmaradó része mindkét esetben határozottan negatív a költségminimalizálás másodrendű feltétele miatt. Így

$$dw^\circ/dh > 0 \quad (15)$$

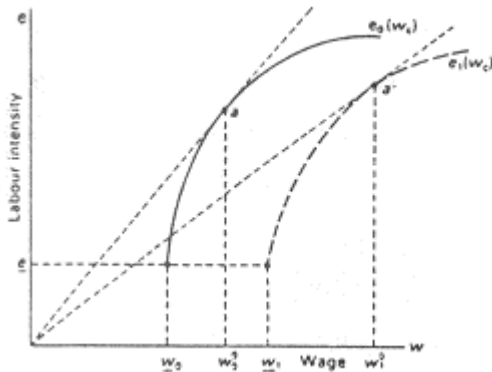
és

$$dw^\circ/dw_u > 0. \quad (16)$$

A 2. ábrán látható, hogy akár a foglalkoztatási ráta, akár a munkanélküli-biztosítási segély növekedése a kiaknázási rátát jobbra tolja el, ami magasabb optimális bért és a hatékony munkaegység magasabb átlagos költségét idézi elő. A h változása

leginkább, beértve az itt nem elemzett, kollektíven kialakított berrátát is. Egy bővebb elemzésben a tőkés gazdaság különböző szektorait különböző munkakiaknázási és bér-megállapítási stratégiák képviselhetik; az elsődleges munkapiacokat kollektív alkuk jellemeznék, a munkaadók felismernék kollektív függőségüket kölcsönösen egymástól és a talán egyéb más jellegzetességek, mint a hosszú távú foglalkoztatás. Miközben a másodlagos szektorok szorosabban illeszkednének a fenti atomisztikus helyzethez. Az elbocsátáson alapuló munkafegyelmelési rendszerek alternatívái, mint a hosszú távú foglalkoztatási megállapodások és munkások általi kooperatív ellenőrzés magas bérekkel járhat, ami lehet a kooperáció biztosításának költsége, vagy más okból is kialakulhat.

általában megváltoztatja az optimális kiaknázási stratégiát. Ez azért van így mert h magasabb szintje csökkenti e/w -t és növeli annak inverzét, az egységnyi munkaerőfeszítés költségét, ily módon megzavarja az elsőrendű feltételeket (11).¹⁷

2. ábra: A foglalkoztatás, vagy a munkanélküli biztosítási segély növekedése emeli az optimális bért.

III. Általános munkakiaknázási egyensúlya magas foglalkoztatás melletti profitsökkenés

A cég egyensúlyához csak az szükséges, hogy a cég elsőrendű feltételei teljesüljenek: az általános munkakiaknázási egyensúly a bérek egyenlőségét, azaz $w = w_a$ -t is megköveteli. A cég továbbra is a (11) elsőrendű feltételeken és az alternatív bér exogenitásán alapuló stratégiát alkalmazza: a bérek egyenlőségének feltétele nem jelenti azt, hogy a cég megváltoztathatja az alternatív bért, a saját, munka feletti ellenőrzése eszközeként. De az eredményül kapott bérnek olyannak kell lennie, hogy egyidejűleg $w = w_a$ -t és $e' = e/w$ -t eredményezzen.

¹⁷ Az erőfeszítés magasabb átlagos költsége mellett a cég számára általában optimális lesz – ha továbbra is bérel munkát egyáltalán –, hogy intenzívebb munkakiaknázásba fogjon, megnövelve a munka elvesztésének költségét addig, amíg határhözadéka le nem csökken az immár alacsonyabb bérdolláronkénti átlagos erőfeszítési szintre, e/w -re, ezzel helyreállítja a (11)-es elsőrendű feltételt.

Így a cég – ha teljesen alkalmazkodik h változásához – magasabb w_c -t fog alkalmazni a h magasabb szintje mellett. Ugyanezt az eredményt kapjuk a szociális bér növekedésére. Ezt a némiképp meglepő eredményt először H. Gintis és T. Ishikawa mutatta ki. Ez az eredmény megerősíti, ha megvizsgáljuk a következő kifejezést:

$$dw_c / d\underline{w} = (dw^o / d\underline{w}) - 1,$$

amely a fentebbi (14)-ből

$$dw_c / d\underline{w} = (we'' - e') / we'' - 1 = 1 - e' / we'' - 1 = -e' / we'',$$

ami a cég költségminimalizálásának első- és másodrendű feltételéből pozitív kell, hogy legyen. A cégek látszólag nem teljesen igazítják munkakiaknázási stratégiájukat ciklikusan az új feltételekhez az előrejelzett módon; w_c empirikus becslésének erőteljesen ciklussal szembeni mozgása azt sugallja, hogy ha a cégek a munkakiaknázási stratégiáikkal teljesen alkalmazkodnának a ciklus minden pontján, akkor a w_c cikluserősítő mozgását találnánk (és ennek megfelelően e esetén is) (lásd Schor és Bowles (1987)). Rebitzer (1987) a kiaknázási stratégiák rövidtávú változásainak jóval kidolgozottabb kezdésmódját fejt ki a jóval realiztikusabb hosszú távú foglalkoztatási megegyezések feltételei mellett.

A h növekedése például növekedést fog előidézni minden cég munkásainak alternatív jövedelemáramlásában, $\underline{w}$ -ben, ami minden cégnél béreik növelését fogja kiváltani (miként azt a cég-egyensúly elemzése mutatta), ami azután növeli $\underline{w}$ -t, a bérnövekedés újabb körét váltva ki, és így tovább. Ezzel a foglalkoztatás növekedésének az általános munkakiaknázási egyensúly melletti bérré, w^* -ra gyakorolt hatását felbonthatjuk egy közvetlen hatásra – dw°/dh -ra – és az egymást követő bérnövekedések általánossá válásának, illetve ennek a munkás alternatív bérré, s ezért a $\underline{w}$ -re gyakorolt befolyásának közvetett hatására szerepére. Ezért:

$$dw^*/dh = (dw^\circ/dh)[1 - (d\underline{w}/dw_a)(dw^\circ/d\underline{w})]^{-1} \quad (17)$$

A (17) kifejezés jobb oldalán szereplő "multiplikátor" kifejezésben a foglalkoztatás növekedésének a bér versengő feltornázásán keresztül megvalósuló közvetett hatása tükröződik. A foglalkoztatás alacsony szintjei mellett a bérek egymást követő növekedései összetartanak és pozitív véges hatást eredményeznek. De a "bérrobbanási multiplikátor"-nak nevezhető együtttható végtelenül nagy lesz, ha

$$(d\underline{w}/dw_a)(dw^\circ/d\underline{w}) = 1, \quad (18)$$

vagy (14) felhasználásával

$$h(we'' - e')/we'' = h(1 - e'/we'') = 1, \quad (19)$$

amelyből világos, hogy w^* a h -val egy $h_{\lim} < 1$ -ig növekszik, amelynél dw^*/dh és w^* végtelen lesz. Felhasználva (19)-et, a foglalkoztatás korlátozó szintje a következőképpen definiálható:

$$h_{\lim} = \lim(1 - e'/we'')^{-1}, \quad (20)$$

ami egyértelműen kisebb egynél, mivel e' és w pozitív, e'' pedig negatív.

E magas foglalkoztatás melletti bérrobbanás gazdasági alapja az, hogy amint h közelít az egységnyihez, a cég egyensúlyi béreinek minden növekedése egy rákövetkező körben tükröződik munkások alternatív jövedelemhozamának növekedésében – mivel a többi cég hasonló bérpolitikát fog folytatni az azonos munkapiaci feltételekre válaszul – amikor a cégek tévesen megpróbálják végrehajtani saját optimális munkakontroll-stratégiájukat.¹⁸

Mielőtt az aggregát kereslet kérdésével foglalkoznánk, két dolog bemutatása maradt még hátra: először, hogy egy tényleges munkaegység egyensúlyi reálköltsége c^* ($=w^*/e^*$), a h foglalkoztatási ráta pozitív függvénye lesz, és másodszer, hogy a munkakiaknázási modell eleve kizárja a teljes foglalkoztatást, mint egyensúlyt.

Az első állítás, miszerint dc^*/dh pozitív – azaz, hogy a munkaköltség a foglalkoztatási szinttel növekszik – a cég (11)-es elsőrendű feltételének komparatív statikai elemzéséből következik. Az eredmény intuitív módon nyilvánvaló, mert

¹⁸ Az elsőrendű feltételből látható, hogy a foglalkoztatás növekedése a w_c optimális szintjének növekedését idézi elő. A w_c -nek ez a növekedése az ami w' végtelenbe tartásáért felelős $h < 1$ -nél. Ha ezzel szemben a cég egy konstans kiaknázási stratégiát alkalmaz minden h -ra nézve úgy, hogy $dw_c/dh = 0$, akkor a $h_{\lim} = 1$ következne be.

világos, hogy a foglalkoztatási szint növekedése a tőke-munka közötti alku környezetének olyan elmozdulását jelenti, amely kedvezőbb a munkások számára. Valójában, mivel az erőfeszítésnek létezik maximuma, s mivel a költségminimalizáló reálbér egynél kisebb foglalkoztatási ráta mellett a végtelenbe tart, a profitcsökkenés akkora lesz amelynél a profit teljesen eltűnik a foglalkoztatás magas szintje mellett.¹⁹

A teljes foglalkoztatás melletti profitcsökkenés vizsgálatakor hasznos lesz megjegyezni, hogy amikor a bér-egyenlőségi feltétel érvényes, akkor a munka elvesztésének költségét a következőképpen fejezhetjük ki:

$$w_c = (1-h)(w-w_u). \quad (21)$$

Adott bérrátát tekintve, két hatás fogja meghatározni az r összprofit mozgását (amely – mivel a tőkeállomány egy különös szintjét egységnyire normalizáltuk – egyúttal a profit rátája is), a foglalkoztatási ráta növekedése esetén: a növekvő h az r -t fogja növelni, ha a munkaóránkénti profit pozitív, de csökkenti r -t a munkapiac feszesebbé válásának a munka elvesztésének költségére, $-(w-w_u)$ -ra és ezért a munkaintenzitására gyakorolt negatív hatásán keresztül. Ezért:

$$r = h(eq - w) \text{ és } dr/dh = eq - w - h'e'q(w - w_u), \quad (22)$$

amely jelzi, hogy pozitív profit esetén a h növekedésével r először nő, majd csökken, magas foglalkoztatás melletti profitcsökkenést írván le. Ennek megfelelően a bér növekedésének hatása az összprofitra (konstans h mellett) a munkaintenzitás pozitív hatását tükrözi, amely a bérnövekedésnek a munka elvesztés költségére $(1-h)$ -ra gyakorolt hatásán keresztül működik, amit ellensúlyoz a negatív bérhatás. A cég optimumának környezetében határozottan negatív lesz:

$$dr/dw = h[e'q(1-h) - 1] < 0, \text{ ha } w > w_{r,\max}. \quad (23)$$

(Az $e'q(1-h) - 1$ zárójeles kifejezés nulla lesz olyan $w_{r,\max}$ bér mellett, amely az összprofitot a foglalkoztatás egy adott szintjére maximalizálja. Ez az a bér, amelyet egyetlen profitmaximalizáló kartell állapítana meg.)²⁰

Elemzésünket azokra a reprodukálható helyzetekre kell korlátoznunk, amelyekben a profil nem negatív. Ezt a *reprodukálhatósági feltétel*-t felírhatjuk egyszerűen úgy, hogy az egy órára jutó kibocsátásnak meg kell haladnia a bért:

$$qe - w \geq 0. \quad (24)$$

A reprodukálhatósági feltétel a wh térben meghatározza a kimenetek egy megvalósítható sorozatát. Korlátjának meredekségét a (24)-ből meghatározva:

¹⁹ A magas foglalkoztatás melletti profitcsökkenésről mindeddig a legátfogóbb tanulmány: Weisskopf (1979). A reálbérekről lásd Schor (1985b) és Kahn (1980). A reálbér kontraciklikus és prociklikus természete vita tárgya és komoly bizonyíték szól amellett, hogy a reálbér ciklussal ellentétesen mozog – amint a keynesi modell sugallja és az itt bemutatott modellel szemben – az általános gazdasági válságok olyan periódusaiban, mint az 1930-as, vagy az 1890-es és talán az 1970-es évekbeliek. Lásd Schor (1985b) és Weisskopf et. al. (1982).

²⁰ A (11)-ből és (2)-ből kimutatható, hogy a w^* atomisztikus kompetitív bér meghaladja $w_{r,\max}$ -t h ésszerű értékeire, azaz $h > (1 - w/qe)$ -re, vagy a profithányadot meghaladó minden foglalkoztatási rátára.

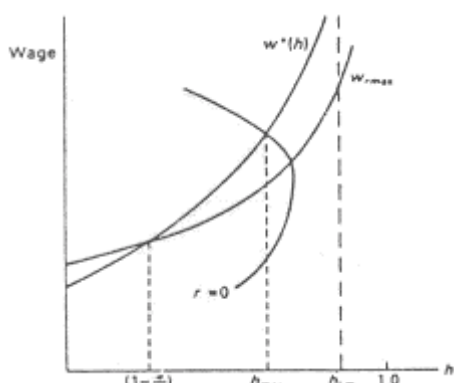
$$dw/dh = [qe'(dw_c/dh)]/[1 - qe'(dw_c/dw)], \quad (25)$$

amely adott béregyenlőség mellett egyenlő:

$$dw/dh = qe'(w_c - w)/[1 - qe'(1 - h)]. \quad (26)$$

Ezért a reprodukálhatósági határ $w_c = w$ -re vízszintes és $1 - qe'(1 - h) = 0$ -ra függőleges. Ezt az utolsó egyenletet azzal a hipotetikus feltétellel nyertük, hogy a foglalkoztatás minden szintjére a tőkésosztály, mint egész olyan bért állapít meg, amely maximalizálja a profitokat.²¹ A 3. ábrán bemutatjuk a reprodukálhatósági feltételt, $r = 0$ -val jelölve, a $w_{r,max}$ és w^* függvények és a h_{lim} és h_{max} foglalkoztatási korlátok mellett.

Első eredményünk miszerint a tényleges munkaegységek költsége növekszik a foglalkoztatási rátával, előidézi a másik előfeltételt: azt, hogy $h = 1$ nem lehet egyensúlyi állapot. Ez láthatóvá válik, ha kombináljuk a reprodukálhatósági korlátot a bér meghatározódási-függvénnyel, $w^*(h)$ -val. Mivel w^* a végtelenbe tart, ha h tart $h_{lim} < 1$ -hez, ezért még a q hatékonyság önkényesen nagy növekedése esetén sem fog pozitív profitrátát fenntartani.

3. ábra: Foglalkoztatási korlátok: bérrobbanás és reprodukálhatóság.

Ugyanez az eredmény bemutatható magának a kiaknázási modellnek az alapján is. Tudjuk, hogy a cég olyan bért fog megállapítani, amelynél w_c pozitív, kivéve a munkafolyamat egy olyan valószínűtlen esetét, mikor nincs érdekkonfliktus a munkaadó és a munkás között. E korlátozó esetben a munkaadó optimális munkaerő-stratégiája az, ha a munkakínálati feltétekkel konzisztens legalacsonyabb bért fizeti a munkásoknak, majd hagyja, hogy munka közben, azt tegyék ami nekik tetszik. Jegyezzük meg, hogy ha ez lenne a helyzet, akkor ésszerűtlen volna a cég részéről, felügyelő személyzetet, vagy felszerelést béreljen. Az a tény, hogy bérelni, csakúgy mint a józan ész, az ilyen helyzet mesterkélt voltát sugallja.²²

²¹ Ez evidens abból a tényből kifolyólag, hogy $qe'(1 - h)$ egyszerűen a bér hatása az egy órára jutó kibocsátásra, mivel a béregyenlőség feltétele mellett dw_c/dw éppen $(1 - h)$.

²² A cég által fizethető legalacsonyabb bér a szociális bér, amely mellett béregyenlőség esetén $w_c = 0$, ezért $e = \underline{e}$. Ezért mindaddig, amíg $\underline{e}q < w_u$, a profit $w_c = 0$ miatt negatív lesz. Az az érv, hogy $w_c = 0$ nem lehet egyensúlyi érték, nem ezen változók egyik különös értékén nyugszik.

Mivel a munkásoknak zérótól különböző w_c -vel kell számolniuk, és – a munkások hasznosságának összetettebb bemutatásától eltekintve – a munkások számára nem közömbös, hogy dolgoznak, vagy elveszítik munkájukat, ebből az következik, hogy a munkanélküli munkások – akik feltevés szerint ugyanolyanok, mint az alkalmazott munkások – kényszerű munkanélküliek. Noha kényszerű ez a munkanélküliség, konzisztens az egyensúllyal, mert, ha a munkanélküli szolgálatait a munkaadónak a folyó bérnél alacsonyabb bér mellett ajánlaná fel, visszautasítanák, mert a munkaadó olyan bért választott, amely már minimalizálja a költségeket.²³

Ezért nincs mód arra, hogy a munkanélküli munkás a foglalkoztatási járadékát elragadja a foglalkoztatott munkástól és így eltüntesse a kényszerű munkanélküliséget. Az eredményül kapott, meg nem tisztuló munkapiac a megszokott értelemben van egyensúlyban: azon szereplők egyikének sincs meg a képessége az újra szerződésekre és a csere arányainak megváltoztatására, akiknek ez érdeke, és akik rendelkeznek a változtatás képességgel, azoknak pedig nem érdeke. A piacmegtisztulás és az egyensúly hagyományos axiomatikus azonosítása ily módon itt nem helyénvaló.

Elemzésünk mindeddig mikroökonómiai volt: levezettük az egyensúlyi béreket, a munkaintenzitást, a munkaköltségeket és a profitokat h egy adott szintjéből. Ennek ellenére, a munkapiaci egyensúly, vagy az egész makrogazdasági egyensúly a h foglalkoztatási rátának a w bérráta függvényeként való endogén meghatározódását igényli. Látni fogjuk, hogy a foglalkoztatás egyensúlyi szintje pozitívan, vagy negatívan változhat a bérrátával együtt, a foglalkoztatás szintjétől, a magas foglalkoztatás melletti profitcsökkenés intenzitásától és a munkanélküli segély szintjétől függően.

*(Fordította: Szalai Zoltán)
(folytatjuk)*

---

²³ Lényegében a munkaadó nem hinné el, hogy a munkanélküli kevesebb bérért nagyobb erőfeszítésért dolgozna, s jó okkal, hiszen e modellben a munkások azonosak.

KRÓNKA

KRÓNKA

1993. december 15. – 1994. április 15.

1993. december 15.: az év utolsó filmklubja: Dr. Mabuse végrendelete

december 16. Karácsonyi alkotóház.

december 22. Karácsonyi egymásra találás. Gyertyafényes beszélgetés a klubban, nosztalgia, miegymás.

december 31. Szilveszteri buli, mindenki jókedvű. Sikerült megúsznunk '93-at. Menyus bácsival is koccintottunk.

1994. január 21-27. TEK Téli Tábor Törökmező '94.

Csendes hely a Börzsönyben, talán túl jó is. Hat nap játék.

Előadók:

Elekes Mihály pszichológus a személyközpontú pszichológiáról;

Erdős Tibor közgazdász a gazdasági válságról;

Rácz József pszichiáter a szubkultúrákról.

A Kollégium részéről Hódsági M. Ferenc és Nemcsics Róbert nyilvánult meg tudományosan.

Ezenkívül volt egy Kalácsa-délután, Laár András és barátai zümmögtek föl filozofikus mélységekből, és Gerendás Péter is pengetett ezt-azt. Szabó Anitaék pantomim bemutatója. Színjátészó, artista, zenei és pantomim szakkör és bemutatkozás. Zebegényi kirándulás és eltévedés.

február 8. Félévnyitány Andor Laci szervezésében. Programok:

1. Beszélgetés a tavalyi félév legjobb előadóinak választott Hild Mártával és Krausz Tamással.

2. Narancsik Ágota előadása az angol lájfsztájról.

3. Fele sem igaz vetélkedő Valcsicsák Imre, Tóth Tamás és Mandel Miklós egyetemi oktatók közreműködésével.

4. Görög táncház Horváth Kriszta vezetésével.

KRÓNKA

február 9. Kollégiumi Gyűlés Tímbeszámoló. "Szép" elköszönés.

Új titkár Szajp Szabolcs.

Új pénztáros Nemcsics Róbert.

Új Értékelő Fórum.

február 15. Navracsics Tibor (poltud. tanszék) előadása a délszláv konfliktusról.

február 17-19. Zsuzsanapi marathoni vetélkedő.

február 22. Újra beindul a filmklub. Téma: a Szerelem. Főszereplő: Szabó Micsi.

március 1. Megértük az új tavaszt. Nógrádi György előadása a biztonságpolitikánkról.

március 4. Teaház: Büttl Ferenc - Nagy Lajos: A szociológia módszertana.

március 8. Rostoványi Zsolt előadása a civilizációk ütközetéről, az új világrendről.

március 9. A filmklubban Henry és June korbácsolta fel az érzelmeket.

március 16. Becskeházy Attila (filozófia tanszék) előadása "Wittgenstein és a politikai marketing" címmel.

március 21. Bejött Trózi és megittuk a jubileumi viszkít.

április 4. Húsvét héttón ünnepi sünverseny.

április 6. A filmklubban Trüfó Zsülészsimje.

április 8. Firle Zsuzsa és Szerencsi H. András teaháza a 80 éves Bohumil Hrabal tiszteletére.

Április 11-14 TEK-7 '94. ALTERNATÍVÁK

Előadások:

Nováky Erzsébet: A jövő kutatás céljai

Ludassy Mária: A tizedik szózat (Condorcet liberális utópiája)

Szigeti Endre: Utópista szocialisták

Szigeti Péter: Állam- és demokráciaelméletek

Tütő László: Gazdasági demokrácia és öngazgatás

Z. Karvalics László: Információs társadalom

Síklaky István: Ökoszociális piacgazdaság

A kerekasztal-beszélgetésen Kovács Géza, Gedeon Péter és Wiener György vett részt.

(Az előadások egy részéről összefoglaló található a FORDULAT jelenlegi számában.)

április 15. Fülöp Péter péntek délutáni teaháza a mikroökonómia szépségeiről.

FORDULAT 1994 Tavasz

A BKE Társadalomelméleti Kollégiumának
folyóirata

Felelős szerkesztő: Nagy Lajos

Felelős kiadó: Andor László

A szerkesztésben közreműködött: Káposztár Györgyi

Lapunk támogatói:

Népszabadság

Országos Takarékpénztár és Kereskedelmi Bank Rt.

Soros Alapítvány

Készült a Vasas Szakszervezet nyomdájában 150 példányban.

Felelős vezető: Sarudi Ferencné